

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

”In de Poort van Herle”

De naamgeving „*in de Poort van Herle*” *), juist op deze verkeersgevoelige carrefour bij het station, is een merkwaardige en passende toevoeging aan het visitekaartje van Heerlen en geeft aan dit invalsplein een geveelfront met een eigen historisch cachet. De V.V.V.-Heerlen, die zich beijvert de mensen naar Heerlen te trekken en hiermee de Horeca-bedrijven een niet in statistieken uit te drukken dienst bewijst, heeft met deze naamgeving als blikvanger op dit vitale verkeers- en ontmoetingspunt er een pluspunt bij gekregen.

„In de Poort van Herle” roept onwillekeurig een associatie op met een eertijds werkelijk bestaande toegangspoort. Er zijn nog altijd mensen, die hiervan iets méér willen weten en dan kan de V.V.V.-directeur ze dóór sturen naar het gemeentelijk oudheidkundig museum en naar de oude stadskern rondom de St. Pancratiuskerk. Want: alhoewel op déze plaats, waar wij ons bevinden, nimmer een poort gestaan heeft, is het niet minder historisch vaststaand, dat in vroeger eeuwen — tot einde 17e eeuw — Heerlen-centrum alleen maar bereikbaar was door middel van poorten, die aangebracht waren in de zware wal- of stadsmuur. Ik maak van deze gelegenheid gebruik om u onze herdruk van de zo juist verschenen kleuren-museumfolder te overhandigen, waarin u op het binnenblad een afbeelding ziet staan van ommuurd en omgracht oud-Heerlen, met zijn drie toegangspoorten.

Sinds het einde der 17e eeuw is er veel veranderd in Heerlen, maar de historie laat zich toch zo maar niet van zijn plaats wegdringen. De *demping* van de waterlopen of temsen, die iets te maken hadden met de voeding en lozing van de forse vestinggracht, had tot effect, dat de plaatselijke overheid ze in *straten* veranderde. En zó staat ook dit gebouw op een historisch gedetermineerde plaats: de Station-

*) Toespraak bij gelegenheid van de heropening van het hotel-restaurant, gelegen op de noordoost-hoek Stationstraat-Saroleastraat, 23 mei 1969. Hierbij waren o.m. aanwezig de directie in de persoon van de heer J. Brand alsmede de heer Smeets, restaurateur en diens echtgenote. Het gemeentebestuur van Heerlen was vertegenwoordigd door wethouder J. C. Schlösser.

straat ontstond t.g.v. demping van de buitenste, oost-west-gerichte, waterloop, die via de Looierstraat op de Geleenbeek loosde.

Veranderd en verlegd is ook de *toegang* tot Heerlen. Er zijn diverse invalswegen, maar de meeste gaan terug op hun historisch beloop. Ze zijn alle even kleurloos zoals in de meeste moderne steden. Het plein bij het station is als invalplein in zover nieuw, maar bedoelt toch weer de toegang te zijn *naar* het oude historische hart van Heerlen — richting Bongerd-markt. Het is een echte carrefour en tevens — dacht ik zo — *dé entrée van Heerlen*. Vaak is de ingang van een huis het gezicht, de image van de bewoners. Hierbij denk ik bij wijze van voorbeeld aan de entrée van ons aller stadhuis, waarvan de wijdse hall met monumentale trap de industriële opbloei en de maatschappelijke vooruitgang symboliseert. Door de naamgeving „in de Poort van Herle” krijgt m.i. Heerlen op deze hoek van het Stationsplein een lokaal gebonden naamgeving, in zover het de gedachte oproept aan het binnengaan, door een poort, naar het centrum van de stad.

Wie eertijds de stadspoort *was* binnen gegaan, deed er zijn zaken en zocht er gezelligheid in de herbergen, die Heerlen eveneens kende.

Ik hoop van harte, dat vele honderden mensen door de „Poort van Herle” zullen gaan en hier hun vertier en hun verteer zullen vinden en doen. De direktie van deze zaak laadt wel op zich de morele plicht met waardigheid de benamingslast van eeuwen te dragen en een gecultiveerde gezelligheid aan hun cliëntèle te bieden.

In deze zin, zou ik, met uw goedvinden, de „Poort van Herle” willen ontsluiten. Goede zaken en Heerlen alaaft!

L. van HOMMERICH.

De eerste verkiezing voor de gemeenteraad te Schaesberg

Op 1 oktober 1795 werd het Land van Valkenburg als deel van de zuidelijke Nederlanden ingelijfd bij de Franse Republiek. De nieuwe Franse wetgeving en bestuursinrichting, door de revolutionaire regeringen ingevoerd, kwam nu in de plaats van de van ouds bestaande. De Franse grondwet ging uit van het beginsel, dat het volk soeverein is en dus zijn bestuurders zelf mocht kiezen.

Toen de nieuwe bestuursindeling, waarbij het ingelijfde gebied verdeeld werd in departementen, arrondissementen, kantons en gemeenten, doorgevoerd was, dienden de onderscheiden bestuurders en bestuurscolleges door het volk gekozen te worden. In gemeenten beneden 5000 inwoners bestond het bestuur uit een agent municipal (burgemeester), een adjoint (wethouder) en een gemeenteraad van 5 leden, te weten een president, een secretaris en 3 kiescontroleurs. Van de eerste verkiezing in de gemeente Schaesberg in het kanton Heerlen, die plaats had op 10 germinal van het jaar 7 (31 maart 1798) is een in het frans gesteld verslag opgemaakt, waarvan de vertaling hier volgt.

Proces-verbaal van de openbare vergadering van de gemeenteraad op 10 germinal van het jaar 7 in de gemeente Schaesberg, kanton Heerlen ter benoeming van de agent-municipal en de adjoint.

Een aantal burgers met het recht van stemmen kwam bijeen in het lokaal van de gewone gemeenteraadsvergadering (thans hoofdstraat 25). De vergadering werd geopend te 10 uur in de morgen.

De burger Mathieu Trijbels wordt aangewezen als het oudste lid in jaren en neemt bijgevolg de plaats van voorlopige president in. De burgers Henry Brull, Bartholémy Jongen en Jean Antoine Quaadvlieg, zijnde de 3 oudsten na de voorlopige president, nemen plaats als scrutateurs (stemopnemers). De voorlopige president verzoekt vervolgens degenen, die lezen en schrijven kunnen en jonger zijn dan 30 jaar bij het bureau te komen. Henry Melchers wordt als de jongste aangewezen en neemt de plaats in als voorlopig secretaris.

Vervolgens verklaart de voorlopige president, dat de vergadering nog niet definitief is geconstitueerd en dat men zich met geen ander onderwerp mag bezig houden dan de verkiezing van de definitieve president, secretaris en stemopnemers.

De burger Jean (Joes = Johannes) Jongen, agent municipal (van het voorlopig bewind), legt op het bureau de lijsten, waarop in alfabetische volgorde de namen van de stemgerechtigden staan.

De voorlopige secretaris neemt een van de lijsten ter hand om er zich van te bedienen voor het houden van het eerste nominaal appel, ten einde tot de verkiezing over te gaan van de definitieve president door individuele stemming, overeenkomstig paragraaf III van het hoofdstuk van de instructie, toegevoegd aan de wet van 18 ventose van het jaar 6.

Iedere burger wordt bij naam opgeroepen en gaat tot bij het bureau, waar hij zijn stembiljet schrijft en in een vaas deponeert; een tweede biljet met zijn naam erop in een andere vaas.

Nadat het appel en het reappel gehouden is, verklaart de voorlopige president, dat de stemming gesloten is en dat men vervolgens zal overgaan tot het nazien der biljetten voor de definitieve presidentskeuze. Het oplezen der biljetten heeft plaats met luider stem. Het blijkt, dat de burger Mathieu Trijels de absolute meerderheid van stemmen op zich heeft verenigd; hij wordt tot definitieve president geproclameerd.

Daarna gaat men over tot de verkiezing van een definitieve secretaris. Iedere kiezer wordt (apart) opgeroepen en begeeft zich naar het bureau, waar hij zijn stembiljet schrijft, dat hij in een vaas deponeert en ook nu weer legt hij een ander biljet met zijn naam erop in een andere vaas. Nadat het appel en reappel beëindigd is, verklaart de voorlopige president, dat de stemming is afgelopen en dat men overgaat tot de stemopneming voor het definitieve secretarisambt. Dit heeft met luider stem plaats. Het blijkt, dat de burger Jean Henri Melchers de absolute meerderheid van stemmen op zich heeft verenigd en hij wordt dienvolgens geproclameerd tot definitieve secretaris.

Vervolgens nemen de definitieve president en secretaris plaats aan het bureau en direct na hun installatie leggen zij met luider stem de door de grondwet geëiste eed af van haat aan koningschap en anarchie en van trouw en aanhankelijkheid aan Republiek en grondwet.

Daarna kondigt de president aan, dat men zal overgaan tot de benoeming van 3 definitieve scrutateurs door stemming op een enkele lijst (*par la vote de liste simple*). De 3 voorlopige scrutateurs zullen hun functie blijven uitoefenen tijdens de stemming. Vervolgens houdt de secretaris het appel en reappel nominal. De bij naam opgeroepen kiezers gaan naar het bureau om hun stem uit te brengen, na van te voren met luider stem ten overstaan van de president de eed in de voorgeschreven termen afgelegd te hebben. Na gehouden appel en reappel is men overgegaan tot het nazien der biljetten, waarvan het resultaat is, dat de burgers H. Brull, B. Jongen en J. A. Quaedvlieg een meerderheid van stemmen hebben behaald, te weten: de eerste tien, de tweede tien en de derde tien stemmen.

Daar het aantal stemmen elf bedraagt, hebben de burgers M. Brull, B. Jongen en J. A. Quaedvlieg allen de absolute meerderheid behaald en worden benoemd verklaard als definitieve stemopnemers.

Vervolgens kondigt de president de vergadering aan, dat men overgaat tot benoeming van de agent-municipal en de adjoint door middel van stemming volgens enkelvoudige lijst.

Na het oplezen der namen brengen de burgers hun stem uit en gaat men over tot het opnemen der stemmen, die iedere kandidaat heeft behaald. Het blijkt, dat de burger Pierre Quaedvlieg de absolute meerderheid heeft behaald voor agent-municipal en Jean Chrétien Haas voor adjoint, de eerste met 7, de laatste met 6 stemmen, zodat zij benoemd en geproclameerd zijn tot agent-municipal en adjoint.

Gedaan ter vergadering van de gemeente Schaesberg, kanton Heerlen, de 10 germinal van het jaar 7 van de République Française une et indivisible.

w.g. Mattijs Trijbels, président,
H. Brull,
J. A. Quaedvlieg,
Bartholomeis Jongen,
J. H. Melchers, secretaris.

Zoals uit het aantal uitgebrachte stemmen blijkt, was het kiesrecht zeer beperkt. De Franse Revolutie was n.l. het werk van de bourgeoisie, de beter gesitueerde burgers. Vandaar, dat de door de Thermidoriens, de gematigde rest van de Nationale Conventie — na uitstoting van Girondijnen en Jakobijnen — ontworpen grondwet het kiesrecht aan een welstandsgrens gebonden werd. Om koningsgezinden en ultra-revolutionairen van de vertegenwoordigende lichamen uit te sluiten, werd van de kiezers en de gekozenen de vermeldde eed verlangd.

De gekozenen waren allen welgestelde landbouwers.

Henry Brull woonde aan de Maar, thans Hoofdstraat 74.

Johan Antonius Quaedvlieg was halve (pachter) op de hof Kakert. Bartholomeis Jongen woonde op de hoeve de Put.

Mathias Trijbels woonde aan de Hoofdstraat in de thans afgebroken panden no. 16 en 18.

Henri Melchers woonde op de hoeve Ingwie.

Pierre Quaedvlieg woonde in de Kakert.

Jean Chrétien Haas woonde in 't pand Hoofdstraat 117.

De verkiezing bracht weinig verandering onder de personen, die het gemeentelijk bestuur vormden. Het waren met uitzondering van Joes Jongen en Pierre Quaedvlieg, dezelfde personen die in 1795 door de franse commissaris tot voorlopig bewind aangewezen waren en die voordien het bestuur der heerlijkheid vormden. Joes Jongen, die in het voorlopig bestuur agent-municipal was, werd in 1798 president van het kanton Heerlen en daarom als hoofd der gemeente vervangen door Jean Pierre Quaedvlieg.

J. J. JONGEN.

”Joseph Kirchhoffs studeerde te Leuven”, een toevallige trouvaille

In de geschiedkundige roman, verschenen in 1961, „Chirurg und Räuberhauptmann”, geschreven door Ludwig Kahlen, Gemeindedirektor van de stad Übach-Palenberg, lezen wij onder het hoofdstuk „Das Problem Kirchhoffs”, als hij spreekt over de dokter op blz. 11 van genoemd werk: „Aber der Boden für eine „Widerstands-” oder „Untergrundbewegung” war einmal da. Die Patrioten hassten das österreichische Regime. Wenn sie die fremde Regierung auch nicht mit Gewalt vertreiben konnten, so nagte ihr Widerstand gegen sie die Grundpfeiler der österreichischen Herrschaft doch stark an. Sie bereiteten den Sturz des feudalen Systems in den österreichischen Niederlanden in ähnlicher Weise vor, wie das in Frankreich die Philosophen und Dichter (Beaumarchais) dem „Ancien régime” (absolutistische Staats- und Gesellschaftsordnung) gegenüber taten.

Ebenso ist es nicht denkbar, dass der Chirurg in Brüssel nichts vom Geist der Aufklärung erfahren haben sollte, also von den aus England und Frankreich herüberwehenden Bestrebungen, den Menschen aus der jahrhundertealten geistigen Unmündigkeit zu befreien, ihn zur Toleranz anzuhalten und die Ergebnisse naturwissenschaftlicher Erkenntnisse in der Staats- und Gesellschaftsordnung zu verankern. Sollte Kirchhoffs nie etwas von Locke und Hume, Rousseau oder Voltaire gehört haben? Auch das erscheint mir unmöglich. Das festzustellen ist wichtig; denn hier können die Motive liegen für seine Betätigung als Kapitän der Bockreiter. Genauer wissen wir darüber nicht.”

Uit het bovenstaande kan men gevoeglijk afleiden, dat men tot dusver onder de auteurs over de z.g. bokkerijders, niet wist dat Kirchhoffs te Leuven als arts afstudeerde. Deze mening wordt nog versterkt als men de omvangrijke lijst van literatuur over bokkerijders bekijkt, die L. Kahlen in 1957 in zijn roman „Die Bockreiter im Lande von Herzogenrath” opnam.

Wijlen mijn moeder was een geborene Vaessen (vroeger o.a. Vossen geschreven). Daar de voorouders van mijn moederskant uit het gebied van de schepenbank Übach stamden, zijn mijn onderzoekingen erop gericht vast te stellen of mijn familie verwant is met de schepenfamilie Vossen uit het voormalige Übach.

Hierbij vond ik het navolgende stuk uit de Criminele Gedingen van de Schepenbank, welk stuk ik hierna in extenso weergeef:

Den onderges. gesw. Chyrurgijn der Vreijheijdt en Hoofbancke van Heerle attesteert ende verclaerd hiermede onder syne cure gekregen te hebben op den 25 novemb. ll. einen schweren patient met naeme Matis Beumers met eene cleyne wonde op syn hooft omtrent de sulara coronalis rechterhandt ders. voirs. patient gevisiteert hebbende naer chyrurgijnse manieren bevonden ende gesien, dat het cranium met eene fracture van eenen finger lanck gecleden was, ende genoodsaecht ben geweest om den voirs. patient een trepaen te apliceren met assumptie van den gesw. chyrurgijn der banck Übagh met naeme Hendrik Joseph Kerckhoofs residerende tot Hertoghenraede ten overstaen van den heer schepen Paulus Bloom ende den heer schepen Nicolas Vossen schepenen der bancke Übagh ende naer het apliceren der trepaen gesien ende bevonden dura matter belaeden was met eene groote quantiteit extra vasent gebleuts, welcke naer ons oordeel van de gescheurde arterie carolides gekomen was dewelcke door den schlaghe gecledert is worden ende tot dato deses noch bij het verbinden uijtloept, verders is den patient tot dato deses noch in groef gevaer van syn leven, de patient verclaerd oich niet wetende wy heem desen schlaghe heeft toegebracht. Aldus gedeclareert ende ondertekent binnen Waubagh, den 27. november 1755.

w.g. Matt. Roebroeck, geswooren
chyrurgijn tot Heerle

w.g. H. J. Kirckhoffs, tot Löven geexamineert
ende geaprobiteerd.

Mijn regelmatige bezoeken aan overheidsarchieveninstellingen hebben mij tot het inzicht gebracht, dat er dringend behoefte bestaat aan alfabetisch-lexiografische neveningenen op de voormalige kerkelijke doop-, trouw- en begraafboeken teneinde hun raadpleegbaarheid te vergemakkelijken. Zodoende zou een einde gemaakt kunnen worden aan het tijdrovende zoeken in de kerkelijke registers, waarin de gezochte gegevens chronologisch werden vastgelegd.

Zouden hier niet dankbare werkobjecten gecreëerd kunnen worden voor de leerlingen, die pas afgestudeerd de middelbare scholen verlieten en voorsnog niet aan de slag kunnen? Deze jonge mensen zijn nu vaak gedwongen hun dagen, nolens volens, in ledigheid door te brengen, terwijl ze mogelijk bereid zijn om voor hun wekelijkse uitkering van de gemeentelijke Sociale Dienst een tegenprestatie als hier wordt bedoeld te leveren.

Terugkomend op het studieverblijf van Hendrik Joseph Kirckhoffs

in de universiteitsstad Leuven, neem ik aan, dat de streekhistorici zich nu zullen gaan verdiepen in de archiefstukken van de aloude universiteit.

De liefhebbers van de geschiedenis van deze streek zullen gespannen hun verrichtingen volgen en belangstellend uitzien naar hun publicaties.

Eygelshoven, mei 1969.

P. J. HAEREN.

Over goden en godinnen in Limburg Ie - IVe eeuw

In het civitasgebied van Colonia Ulpia Traiana, een tegen het einde der Ie eeuw nabij Xanten aan de Rijn gestichte stad door keizer Marcus Ulpus Traianus (98—117), leefde een gemengde bevolking. Bestuurlijk behoorde tot dit stadsdistrict het grootste gedeelte van onze huidige provincie Limburg, onderverdeeld in pagi, waarvan de pagus Heel-Catualium vermelding verdient. Deze strekte zich n.l. tot in het tegenwoordige Nederlands Zuidlimburg uit, waarvan de Geul de zuidgrens vormde. Mede door zijn vruchtbare lössgrond en het heuvelachtige karakter van deze landstreek, was hier de bevolkingsdichtheid het grootst. De gevonden teksten op bronzen plaatjes nabij Valkenburg (aan de noordkant van het Geuldal), die de namen van enkele magistraten te Colonia Ulpia Traiana vermelden alsmede de vele Ulpii-aanduidingen op grafinscripties te Rimburch aan de Worm, iets ten oosten van Heerlen, versterken deze bestuurlijke verbondenheid. ¹⁾

De benamingen *Heel-Catualium* en *Heerlen-Coriovallum* behoren tot de *Keltische* taalschat. Hun woord-ontwikkeling wijst op uitgesproken contacten met een *Germaanse* taal. De dubbelvormen, die hieruit ontstonden, blijken vertalingen te zijn en veronderstellen derhalve de verstaanbaarheid van elkaars taal m.a.w. de aanwezigheid van Keltisch-Germaanse tweetaligheid. Keltische elementen op teksten van Romeinse grafstenen te Rimburch zijn eveneens aanwijsbaar. Daarnaast is de invloed van de officiële *Latijnse* taal uiteraard aan te nemen. ²⁾

Dit gevarieerd beeld van tweetaligheid met het Latijn als derde voertaal in de achterban was een weerspiegeling van het brede cultuurpatroon, waarin onze voorouders geleerd hadden te leven. Hun kultus, met zijn inventaris van een lange reeks van namen van goden en godinnen van inheemse-, romeinse- en hellenistisch-oriëntalistische origine, paste geheel in het weidse doorstromingsgebied van het imperium romanum. Ons civitas-gebied lag in een streek met een grote verkeersdichtheid. De meeste vondsten hebben een topografische verbinding met de grote wegen Tongeren-Maastricht-Nijmegen, Heerlen-Xanten en Maastricht-Ulestraten-Brunssum-Gangelt-Neuss. Uit de vondsten blijkt voldoende de opnamecapaciteit. Géén eenzijdig opdringen van hún godenwereld, maar een wonderlijke coëxistentie van de bestaande inheemse devoties met romeinse equivalenten. Daarnaast constateren we de aanwezigheid van klassiek-vereerde romeinse goden en godinnen met hiermee gelijk gestelde inheemse kultus-figuren. Een afzonderlijke groep vormde de hellenistisch-oriëntalistische godsdiensten, waarvan de christelijke eredienst het overwicht zou nemen. ³⁾

Dit historisch perspectief verklaart de Limburgse vondsteninventaris, die ons confronteert met een kultusbeeld, dat de kenmerken draagt van lokale-, regionale- dan wel wereldwijde verbondenheid. Men mag zich verwonderen over de verdraagzaamheid en het respect voor elkaars godsdienstige overtuiging of beleving.

Onze kennis putten we voornamelijk uit inscriptieteksten, aangebracht op wij-altaren, gedenktekens, grafmonumenten en beeldjes van terracotta en brons.

In het voor onze regio bestuurlijk-belangrijke *Heel* is in de 17e eeuw een sterk beschadigd beeld, van witmarmer, opgegraven, dat, volgens J. Habets, een *godin*, zou moeten voorstellen. In *Panheel* zou de *Pan*-kultus bestaan hebben, in het gehucht *Poll de Apollo*-verering. ⁴⁾ Een door Habets in de pastorie aangetroffen steen van meer dan een meter hoog met gebeeldhouwde ornamenten houdt Vermaseren voor een gedeelte van een zg. *Jupiter*- of *Giganten*-zuil. ⁵⁾

Blerick leverde in 1872 de vondst op van een bronzen schildknop met het hoofd van de godin *Medusa*; voorts een bronzen mesheft met de figuur van de godin *Ceres*.

Een votiefsteen, met gedeeltelijk leesbaar opschrift, is op de Maasoever, vlak bij het terrein van de voormalige parochiekerk, te *Lottum* aangetroffen. ⁶⁾

De zg. *Venus* van *Wessem* kan met de moedergodinnen in verband gebracht worden. ⁷⁾

Altaren zijn gevonden te *St. Odiliënberg*, te *Horn* en te *Kessel*. De

combinatie van *Apollo* en *Minerva* te *St. Odiliënberg* doet denken aan de Keltische god *Grannus* en aan *Sirona*, twee godheden uit Oostgallië, die als beschermers van de gezondheid werden vereerd. Een votiefsteen zou gewijd zijn aan de bekende *matronae Aufaniae*.

Te *Horn* is een altaar gewijd aan *Mars Halamardhus* door een centurio van Legio XXX, in Nedergermanië door legioensoldaten sterk vereerd. Het tweede, fraaie, altaar was voor *Mercurius Arvernus*. Hij is zittend afgebeeld in een nis, met een bok aan zijn voeten, in de linkerhand een staf en in de rechterhand een geldbuidel. Deze god, beschermer van de handel, is o.m. te *Heerlen*, als bronzen beeldje, aan het daglicht gekomen.

Op de *Melenborg* te *Haelen-Buggenum* kwam een fragment van een groot beeld van witte franse kalksteen te voorschijn, vermoedelijk *Herakles* voorstellende, alsmede een votiefaltaar van blauwachtige steen zonder inschrift. ⁸⁾

Te *Posterholt* vond men in 1874 o.m. twee verguld bronzen beeldjes van *Mercurius* met vleugelhoed en een beeldje van de god *Mars* met helm.

Uit *Kessel* is een altaar bekend met de afbeeldingen van 3 goden: *Hercules*, *Juno* en *Minerva*. Ook in dit geval zijn wellicht inheemse goden bedoeld. ⁹⁾

Twee terracotta beeldjes van de inheemse godin *Epona* zijn te *Baarlo* ontdekt. Omdat zij als de beschermster van de paarden en muilezels werd vereerd, vindt men haar kultus speciaal in die gebieden, die aan de Romeinen bereden hulptroepen hebben geleverd. Tussen de jaren 103 en 135 worden in militaire diploma's als onderdelen van het romeinse leger in Brittannië de cohors I Ulpia Traiana Cugernorum civium Romanorum en de cohors I Baetasiurum civium Romanorum genoemd. Het is zeer wel mogelijk, dat hiertoe ook Limburgers = Catualinenses hebben behoord. ¹⁰⁾

Grevenbicht kan de opzienbare vondst registreren van een aantal beelden o.a. een zittende *Jupiter*. ¹¹⁾

Vermelding verdient eveneens de romeins-bronzen inktpot met *Saterkop* uit de kasteelweide te *Gronsveld*, anno 1880. ¹²⁾

Roermond mag fier zijn op het in 1963 uit de Maas opgebaggerde wij-altaar voor de godin *Rura*. De dedicant was Sextus Opsilius Geminus, een romein, zeer waarschijnlijk afkomstig uit Italië. ¹³⁾

Van *Venlo* is een *Hercules* bekend, met een knots in de linkerhand en de leeuwepelt over de linkerarm geslagen. ¹⁴⁾

De concentratie van bewoning, die romeins *Heerlen* met omgeving, ingesloten binnen zijn beekdalen, heeft gekenmerkt, bevorderde ongetwijfeld het kultusleven. Tot nu toe zijn beeldjes van *Apollo*, *Mercurius*, *Venus* en vier afbeeldingen van de godin *Medusa* bekend. Een *Diana*-kop behoort ongetwijfeld bij een levensgroot beeld van deze godin. Er zijn ook twee *Minerva*-beeldjes bekend, waarvan er één, volgens H. Hardenberg, in verbinding gebracht kan worden met de lokale intensieve pottenbakkersnijverheid, als godin van het handwerk. Het andere beeldje, dat een borstpantser draagt, waarop een *Medusa*-kop is aangebracht, vereerde men als beschermgodin tegen het oorlogsgeweld.¹⁵⁾ Van het romeinse thermenterrein is een zegelsteentje bekend met de afbeelding van de god *Mars* op cornalijn, een rood half edelsteensoort; voorts een zilveren geribde herenring met de god *Bacchus* (?) op een nicolo-steen (blauwe steen met zwarte kern). Bovendien leverde dit terrein een inscriptietekst op, die mededeling doet van de verering van de godin *Fortuna Redux* door Marcus Sattonius Iucundus, gemeenteraadslid van Colonia Ulpia Traiana, i.v.m. verrichtte herstelwerkzaamheden aan het romeinse thermengebouw.¹⁶⁾

Bekend zijn twee barnstenen *Eros*-figuurtjes, afkomstig uit het oostelijk grafveld van romeins Heerlen alsmede een *gevlengelde Eros*, die als kleine Herkules in een hevige worsteling is gewikkeld met een gans, aangebracht op een fraaie 2-tuitige bronzen lamp, gevonden langs de romeinse weg van Heerlen naar Aken.¹⁷⁾

Of we de *Matres Cartovallenses*, vermeld in een te Binchester gevonden inscriptie, met Coriovallum-Heerlen mogen identificeren, is volgens Bijvanck twijfelachtig. Volgens de tekst is hier sprake van de *Genius loci*.¹⁸⁾

Bij een opgraving van een romeinse kelder, met goed geconserveerde boognissen in de muren van Kunrader steen, Schoolstraat-hoek Coriovallumstraat, anno 1952, bevond zich onder de losse voorwerpen een benedenwaarts geschubde zuilschacht als onderdeel van een *Jupiter*- of *Gigantenzuil*.

De vondst van een grote rookofferlamp, met slangenmotief, gedaan bij de Putgraaf te Heerlen-centrum, moet in verbinding gebracht worden met de *Mithras*-kultus. Ter plaatse was gedurende lange tijd een rijkspolitiepost gevestigd met aan het hoofd een beneficiarius consularis, die onder het oppercommando stond van de opperbevelhebber, tevens provincie-gouverneur, te Keulen. Het wijdvertakte militaire apparaat, dat zijn personeelsbeleid voerde over de gehele uitgestrektheid van het imperium, bracht uiteraard ook lieden vanuit het nabije Oosten of soldaten, die bekend waren met oosterse godsdienstige praktijken, naar onze streken. De kultus van de „Sol Invictus” moet de soldateska hebben aangesproken.

Romeins *Maastricht* lag buiten het civitasgebied van Colonia Ulpia Traiana en behoorde zodoende tot het stedelijk district van romeins Tongeren. Deze bewoonde Maasovergang kreeg in het romeins beveiligingssysteem sinds het laatste kwart der 3e eeuw bijzondere betekenis. Binnen zijn nieuwe ommuring concentreerden de (missie-)bisdommen van Tongeren hun kerstenende arbeid.

Bewijzen van het bestaan van een heidens kultusleven zijn voldoende voorhanden. Vooreerst noemen we de bekende viergodenstein, gevonden in de bodem van de O.L. Vrouwe basiliek.¹⁹⁾ Het is het voetstuk van een zg. Jupiter- of Gigantenzuil zoals men die op driesprongen en wegkruisingen oprichtte²⁰⁾. De reliëfs op zijn vier zijden stellen respectievelijk voor *Herkules*, *Apollo*, *Fortuna* en een onbekende mannelijke godheid. In de kloostertuin van deze kerk vond men in 1838 een fragment van een beeld van *Herkules*. In de Stokstraat kwam in 1883 een phalera met het hoofd van *Medusa* te voorschijn, voorts een zittende *Mercurius*, anno 1954; in de Maas bij St. Pieter een romeins altaar. Op het Bosscherveld bij Caberg vond men een gedeelte van een altaar van kalksteen met een reliëf. In de fundamenten van de oude St. Maartenskerk te Wijk lag het torso van een groot beeld van *Mars* of *Herkules*, van kalksteen.²¹⁾ In het Bonnefantenmuseum bevinden zich 'n staande *Apollo* met lier alsmede twee borstbeeldjes van de god *Mercurius*.²²⁾

Uiteraard zou men in deze toelichting iets willen vernemen over de aanwezigheid van Gallo-romeinse *tempeltjes*. De schaarsheid van de tot nu toe gedane positieve vondsten alsmede de noodzaak van nadere, meer verantwoorde, onderzoekingen van gegevens, die in deze richting duiden, legt mij de beperking op tot beknopte vermelding. Zeer vermoedelijk ligt een heiligdom op een terrein, genaamd de Kampborn, nabij kasteel Neubourg onder *Gulpen*. Voorts vermoedt men een sacraal middelpunt in het bewoonde gebied te *Ravensbosch*, gemeente Valkenburg, alsmede nabij de belangrijke Worm-overgang te *Rimburg*.²³⁾ Ook op de Materberg tussen Geulle en Elsloo vermoedt men een bronheiligdom, waar de moedergodinnen werden vereerd.²⁴⁾ Aangenomen mag worden, dat een tempel gestaan heeft nabij de plaats, waar de *Roer in de Maas* uitmondt.²⁵⁾ Men kan uiteraard te *Maastricht* en *Heerlen* t.b.v. hun woonkernen kultusplaatsen veronderstellen.²⁶⁾

L. van HOMMERICH

1) L. Weisgerber, *Das römische Namengut des Xantener Siedlungsraumes*; in: Bonner Jahrbücher H. 154 (1954), 95—96.

2) P. L. M. Tummers, *Tweetaligheid in Zuidlimburg*; Overdruk Akademie-dagen X; Amsterdam 1957, 52—53.

- L. Weisgerber, *o.c.*, 119.
- P. L. M. Tummers en J. E. Bogaers, *Commentaar bij een romeins grafmonument uit Heerlen, Limburg*;
in: Berichten ROB 1960-1961, 553-555.
- 3) G. Ristow, *Götter und Kulte in den Rheinlanden*;
in: „Römer am Rhein”, Ausstellungskatalog des römisch germanischen Museums Köln. Kunsthalle Köln 15 April — 30 Juni 1967, 57—69.
- 4) J. Habets, *Découvertes d'antiquités dans le duché de Limbourg*;
in: Publications . . . . dans le Limbourg 18 (1881), 201—202.
- 5) H. Hardenberg, *Limburg in de romeinse tijd*;
in: Limburgs Verleden I; Maastricht 1960, 138.
- 6) B. Kruysen en J. W. Storms, *Romeinse vondsten in het Noordlimburgs Maasdal*;
in: Jaaroverzicht Archeologische Werkgemeenschap Limburg 1965, 21—22.
- 7) H. Hardenberg, *o.c.*, 153.
- 8) J. Habets, *o.c.*, 233—234.
- 9) A. W. Bijvanck, *Nederland in de Romeinse tijd II*;
Leiden 1943, 560—561.
- H. Bekkers, *De Roerstreek in de romeinse tijd*;
in: Jaaroverzicht A.W.L. 1967, 40—41.
- 10) H. Hardenberg, *o.c.*, 153.
- 11) H. Hardenberg, *o.c.*, 151.
- 12) J. Habets, *Over romeinse voorwerpen in eene begraafplaats te Gronsveld gevonden, enz.*;
in: Verslagen en Mededelingen. Afdeling Letteren, 3e reeks, deel II;
Amsterdam 1885, 74—88 + afb. I.
- 13) J. E. Bogaers, *Ruremundensia*;
in: Berichten ROB 1962—1963, 57—85.
- 14) *Lente der christelijke kunst*. Bonnefantenmuseum;
Maastricht 1962, 10, no. 3.
- 15) J. Habets, *Découvertes . . . .*, 155—157.
- J. H. Holwerda, *Catalogus van Nederlandsche Oudheden. Afd. F: Steenmonumenten*;
Leiden, 1908, 228, nr 39.
- W. Goossens, *Romeinse vondsten in Limburg in 1917*;
in: De Maasgouw 1918, 5.
- P. Peters, *Uit Heerlens verleden*;
in: De Maasgouw 1924, 64.
- J. Gielen, *Medusahoofden te Heerlen gevonden*;
in: Land van Herle 17 (1967), 105—107.

- 16) J. E. Bogaers, *Marcus Sattonius Iucundus*;
in: Land van Herle 7 (1957), 49—52.
- 17) J. H. Holwerda, *Romeinsch kunsthandwerk uit Heerlen*;
in: Oudheidk. Mededelingen, N.R. XI; Leiden 1930, 1—13.
- J. H. F. Bloemers, *Een romeins bronzen lampje in het gemeentemuseum te Heerlen*;
in: Land van Herle 16 (1966), 34—36.
- 18) R. G. Collingwood en R. P. Wright, *The roman inscriptions of Britain, I, Inscriptions on stone*.
Oxford 1965, 343 nr 1032.
- 19) J. J. M. Timmers, *Oude schoonheid in Limburg*;
Maastricht z.j., 13.
- 20) Over „Biviae, Triviae en Quadriaviae” zie:
J. E. Bogaers, *Ruremundensia*, 83, vervolg voetnota 131.
- 21) A. W. Bijvanck, *Excerpta Romana III*;
Den Haag 1947, 2—11.
- 22) *Lente der christelijke kunst enz.*, 10, nr. 2.
- 23) J. E. Bogaers, *De Gallo-romeinse tempels te Elst in de Over-Betuwe*.
Nederlandse oudheden. Archeologische monografieën, uitge-
geven vanwege de ROB, deel I;
Den Haag 1955, 22—24; 32—33; 38.
- 24) H. Hardenberg, o.c., 150.
- 25) J. E. Bogaers, *Ruremundensia*, etc., 67.
- 26) W. Goossens, *Over beweerde romeinsche tempels te Maastricht*;
in: Oudheidk. Mededelingen, N.R. VI, 1—2;
Leiden 1925, 37—39.

Oorsprong en ontwikkeling van het Heerlens marktwezen

(Vervolg).

De uitbouw van het marktterrein en ook het instellen van een tweede maandelijks varkensmarkt brachten andermaal voor het gemeentebestuur nieuwe zorgen met zich mee. In 1905 had de raad reeds aangedrongen op een herinvoering van een belasting op de markt, het z.g. „marktgeld”. Het was vooral de heer Franck, die hierin voor de gemeente een financieel voordeel zag. Ook nu stelde hij deze kwestie weer aan de orde. Tijdens de raadsvergadering van 20 september 1907 betoogde hij: „... dat heffen van marktgeld en z.i. voor de gemeente een bron van inkomsten kunnen zijn vooral daar de markt thans goed vooruitgaat”. Het bezwaar van de burgemeester ingebracht tegen het in 1905 ingediende voorstel van het weer instellen van de fuktie van marktmeester, meende hij te kunnen oplossen door: „met de inning der belasting een der politiemannen te belasten”. Deze laatste mening werd door de heer Beckers gedeeld, die echter daarvoor aan het politiepersoneel „eene aparte vergoeding wil doen toekomen”. De voorzitter „kan zoo voetstoots niet aanemen, dat heffing van marktgeld in het algemeen belang is te achten”. Hij wees er voorts uitdrukkelijk op, dat het marktgeld een extra belasting voor de boerenstand zou betekenen en zag er het gevaar in, dat dit een verhoging van de prijzen ten gevolge zou hebben, waardoor uiteindelijk de consument het gelag moest betalen. Daarenboven kon hij het innen van het marktgeld door politiefunktionarissen niet in overeenstemming brengen met de taakomschrijving van deze dienst. Tevens zou het een te zware belasting betekenen voor dit toch al onderbezette corps. Toch zegde hij toe: „bij de verschillende gemeenten te informeren hoe daar de belasting werkt”⁹⁵⁾

De wens tot herinvoering van een „marktgeld” bleef bij enkele raadsleden als aktiepunt op het programma staan. Tijdens de behandeling van de gemeentebegroting 1908⁹⁶⁾ wilde de heer Beckers een post opgenomen zien met als omschrijving: „weegens opbrengst van marktgeld”. Dit bedrag raamde hij op f 600,—, terwijl hij bij zijn reeds eerder geuite mening bleef: „dat de inning door de politie kon geschieden”. De voorzitter antwoordde: „dat de dienst der politie uitsluitend door den Burgemeester wordt geregeld en dat hij dat personeel, hetwelk toch reeds met werkzaamheden is overladen, niet beschikbaar zal stellen voor het innen van marktgeld. Daarenboven kan moeielijk een bedrag voor de opbrengst in de begroting worden gebracht, omdat de Raad nog niet besloten heeft of marktgeld al dan niet zullen worden geheven”.

In dezelfde begrotingsvergadering kwam het oude zorgenkind, dat „veemarkt” heette, andermaal aan de orde. Weliswaar vermeldde de jaarverslagen sinds 1905 weer het bestaan van de veemarkten, hetgeen sedert 1898 niet meer was voorgekomen, doch de gekozen bewoordingen hiervoor waren weinig hoopgevend.⁹⁷⁾ De heer Schroeder vestigde er de aandacht op, dat verschillende landbouwers verzocht hadden: „nog eens werk te maken van de veemarkten”. Een samengaan van landbouwers en raad achtte hij in deze wenselijk. Hij pleitte voor afschaffing van het z.g. premiestelsel en zag veel meer heil in: „de landbouwers afgaan, door advertentien reclame maken voor de markt, uitnodigingen richten tot de kooplui en er vooral bij de landbouwers op aandringen om slechts vee ter markt te brengen, dat men ook wenscht te verkoopen”. De voorzitter zal gaarne medewerken: „tot verheffing der markten”, doch de middelen, die als reddingbrengend aangevoerd werden: „zijn evenwel reeds allen zonder resultaat aangewend, zoodat hij een bepaald initiatief van de zijde van den Raad niet kan aanbevelen”. Hij zou graag de uitwerking van eventuele plannen aan de landbouworganisaties willen overlaten, eraan toevoegend, dat men op zijn steun kan rekenen.⁹⁸⁾ Dat het niet bij woorden bleef, bewijst de toekenning van een subsidie, groot f 75,— aan het landbouwsyndicaat: „wegens de moeite die zich deze vereniging heeft getroost tot bevordering der veemarkt onder voorwaarde, dat die som uitsluitend tot dat doel wordt gebruikt”⁹⁹⁾.

Het niet afgedane agendapunt van de raadsvergadering van 20 september 1907, t.w. de toezegging van de voorzitter om informaties in te winnen naar de werking van een *marktgeldheffing* in andere gemeenten, kwam in de raadszitting van 10 februari 1908 opnieuw aan de orde:

„De Voorzitter brengt den inhoud der verordeningen van Sittard, Venlo, Maas-tricht, Roermond en Gulpen ter kennis van den Raad. Daarna wijst hij erop, dat marktgeldheffing eene zeer verouderde belasting is, die den landbouw moet drukken. Waar op het oogenblik van alle zijden pogingen in het werk worden gesteld om de landbouwers tegemoet te komen, en waar eene algemeene strekking merkbaar is om de voorwerpen van verbruik zoo goedkoop mogelijk te doen zijn, acht hij het ongewenscht die belasting in te voeren. Daarenboven is de controle, door het feit, dat vele perceelen op het Kerkplein ook een ingang vanuit een andere straat hebben, zeer moeielijk, terwijl ook niet licht personen zullen gevonden worden, die zich tegen geringe vergoeding met het innen der marktelden zullen belasten. Daarenboven acht hij het gevaarlijk voor een twijfelachtige ontvangst den bloei van de markt op het spel te zetten, te meer daar Nieuwenhagen aan onze gemeente wenscht concurrentie te doen. Ten slotte is die belasting ook onbillijk omdat men voor een korf met 3 pond boter evenveel zal betalen dan voor een korf van bijvoorbeeld 30 of 40 pond”¹⁰⁰⁾.

Hierna ontspon zich een heftige discussie over het al of niet invoeren van het marktgeld, waarbij bovendien opnieuw aan de orde werd gesteld het plaatsen van banken op het Kerkplein. De voorzitter voerde nog aan, dat vroeger ook reeds deze belasting werd geheven,

maar dat men: „door de ondervinding daarbij opgedaan en door vrees de markt te bederven, later weer heeft besloten de marktgeden op te heffen”. De meningen van de leden van het raadscollege bleven verdeeld: de ene helft betoogde, dat de baten, hieruit voortvloeiend voor de gemeentekas, beslist niet groot zullen zijn en dat bij invoering de verbruikers deze lasten moeten opbrengen, waartegenover de andere leden aanvoerden: „dat het den landbouwer tegenwoordig goed gaat en zij wel wat kunnen missen; daarenboven moet de kleine man ook maar wat belasting betalen voor zijn levensmiddelen”. Deze netelige kwestie vond zijn voorlopige oplossing in een suggestie van de burgemeester om: „eenige keeren in de zomer- en wintermaanden het aantal korven, dat ter markt wordt gebracht, te doen tellen ten einde eene berekening te kunnen maken van de vermoedelijke opbrengst der marktgeden”. De uitkomsten van deze telling zijn onbekend gebleven en zullen naar alle waarschijnlijkheid zijn tegengevallen, aangezien men niet meer op de herinvoering van marktgeden heeft aangedrongen.

Door de steeds verdere uitbreiding van het bevolkingstal en de daarmee parallel lopende vraag naar produkten zien we vooral na 1911 een sterke uitgroei van het Heerlense marktlevens. Er werden respectabele aantallen goederen aangevoerd en verhandeld. Vooral de eier- en boterhandel alsmede de toevoer van biggen was groot. In de periode van 1911—1914 werden in totaal „4.800.000 hoender-eieren, 22.000 eendeneieren, 520.000 kg boter en 80.000 biggen” verhandeld ¹⁰¹). Dat ook deze gang van zaken het gemeentebestuur voor nieuwe moeilijkheden plaatste is in feite een vanzelfsprekendheid. De eerste stoot in deze gaf de plaatselijke tuinbouwvereniging, die zich in een rekwest tot de gemeenteraad richtte met het verzoek de algemene politieverordening op het punt van de veiligheid op het marktplein aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen.

„Naar aanleiding van eene aanvraag van de Tuinbouwvereniging om eene afzonderlijke plaats op de markt, en mede ter bevordering van de veiligheid gedurende de marktdagen op de marktpleinen wordt de Politieverordening gewijzigd als volgt:

De Raad der gemeente Heerlen;

Besluit:

Aan de Algemene Politieverordening toe te voegen:

1. Art. 42a: Het is verboden, zonder vergunning van B. & W., gedurende den tijd dat de weekmarkten worden gehouden over het Kerkplein of de Prins Hendriklaan te rijden met rij- of voertuigen, tenzij zulks geschiede voor het aanbrengen of afladen van marktwaren.
2. Art. 84 te lezen als volgt:
Voor weekmarkten worden geene andere plaatsen erkend, dan die speciaal hiertoe bij deze aangewezen op het Kerkplein en op de Prins Hendriklaan als
  - a. voor boter, kaas, eieren, pluimvee en wild langs de noord- en westzijde van het Kerkplein;
  - b. voor zaden en andere landbouwproducten aan de zuid- en oostzijde van het Kerkplein.
  - c. voor groenten, planten, bloemen, fruit en andere tuingewassen, in eene rechte lijn vanaf den verbindingsweg van het Kerkplein met de Prins Hendriklaan langs de zuidzijde dier laan in de richting van het Wilhelminaplein;

d. voor alle rij- of voertuigen van marktbezoekers in eene rechte lijn vanaf den verbindingsweg van het Kerkplein met de Prins Hendriklaan langs de zuidzijde dier laan in de richting naar de Saroleastraat.

Deze plaatsverdeling zal derwijze geregeld worden dat overal langs de huizen en naar de kerk een vrijen toegang van tenminste 3 meter breedte onbelemmerd gehouden worde" ¹⁰²).

Een andere maatregel die noodzakelijk was om binnen de beschikbare ruimte en de bestaande mogelijkheden aan de gestegen vraag naar goederen te kunnen voldoen, was de *instelling van een derde weekmarkt*. Dit voorstel van B. & W., dat eveneens in de raadszitting van 21 april 1911 ter tafel kwam, werd zonder één enkele tegenwerping geaccepteerd:

„De Raad der gemeente Heerlen;

Overwegende, dat het noodig is gebleeken een derde wekelijksche markt voor boter, kaas, eieren, pluimvee, wild, bloemen, planten, fruit- en andere boomen, tuin- en landbouwvoortbrengselen, welke zal gehouden worden op Donderdag van elke week" ¹⁰³).

Het besluit, dat, alvorens de goedkeuring van het college van Gedeputeerde Staten van Limburg te verkrijgen, bekend moest worden gemaakt ¹⁰⁴), ontmoette echter van de zijde van de gemeentebesturen van Sittard en Gulpen alsmede van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Sittard tegenstand. Tijdens de raadsvergadering van 6 juni 1911 deed de voorzitter mededeling hiervan. Als tegenwerping voerde hij aan: „dat het niet zoover de bedoeling van den Raad is geweest om eene nieuwe markt voor allerlei producten in te stellen, maar meer een groentemarkt". Het raadsbesluit van 21 april werd dan ook in die zin, met handhaving van het tijdstip, gewijzigd ¹⁰⁵) en opnieuw ter goedkeuring aan G.S. ingezonden. ¹⁰⁶) Weer kwamen van dezelfde instanties bezwaren binnen, doch deze werden niet ontvankelijk verklaard, waardoor het fiat hieraan niet kon worden onthouden. ¹⁰⁷)

Een derde punt, dat ten gevolge van de gewijzigde omstandigheden van bevolkingsaanwas en uitbreiding der marktmogelijkheden op intern bestuurlijk niveau weldra merkbaar was, vroeg thans de aandacht van het gemeentebestuur. De oude *marktverordening*, vastgesteld in het jaar 1850 ¹⁰⁸) en gewijzigd in 1855 ¹⁰⁹), was juridisch nog steeds van kracht. De hoge vlucht, die het marktwezen in Heerlen inmiddels had genomen, maakte een aanpassing dringend noodzakelijk. Ook de plaatsruimte op het marktterrein kwam weer in het geding en werd in de discussies betrokken. Na veel voorbereidend werk kon het college van B. & W. op 26 november 1914 de raad een geheel herziene verordening ter goedkeuring voorleggen. Deze gold eveneens voor de kermissen. In dit stuk heeft men getracht de oorsprong en de instelling van de bestaande markten te achterhalen. De voorzitter stelde in zijn begeleidend woord, dat: „van alle markten den oorsprong opgespoord is kunnen worden, behalve van de markten op Dinsdag en de z.g. St. Jobsmarkt. Deze beide zijn

zóó oud, dat zij als historische markten beschouwd kunnen worden". Een gevolg van deze nieuwe verordening was tevens, dat voortaan de biggenmarkt, sinds de verbouwingswerkzaamheden aan de St. Pancratiuskerk (1901—1903) noodgedwongen naar de Akerstraat verplaatst, naar de Prins Hendriklaan werd overgebracht. Op een protest van het raadslid Beckers dienaangaande, betoogde de burgemeester: „dat er herhaaldelijk klachten zijn ingekomen over de moeilijkheden, welke de varkensmarkt daar voor het drukke verkeer ter plaatse oplevert. We kunnen hier met geen persoonlijke belangen rekening houden. Het geschreeuw van de varkens is bovendien ook zeer onstichtend bij het passeren van de Akerstraat door een lijkstoet op weg naar de Begraafplaats".¹¹⁰⁾

(Wordt vervolgd)

N. EUSSEN.

Noten:

- 95) Notulen gemeenteraad Heerlen 1907, vergadering 20 september; GAH.
- 96) Notulen gemeenteraad Heerlen 1907, vergadering 28 november; GAH.
- 97) Jaarverslagen gemeente Heerlen 1905—1910; GAH.
Om u een indruk te geven van de aangevoerde hoeveelheden hier enkele cijfers:
1905 — werkpaarden: 200; 2 en 3-jarige paarden: 35; kalf- en melk-
koeien: 190; vette ossen en koeien: 60; biggen: 16.000.
Voor het jaar 1906 bedroegen de aantallen respectievelijk: 200; 40;
200; 80; 20.000.
- 98) Notulen gemeenteraad Heerlen 1907, vergadering 28 november; GAH;
- 99) idem 1908, vergadering 6 maart; GAH.
- 100) idem 1908, vergadering 10 februari; GAH.
- 101) Jaarverslagen gemeente Heerlen 1911—1914; GAH.
- 102) Notulen gemeenteraad Heerlen 1911, vergadering 21 april; GAH.
- 103) idem.
- 104) Provinciaal Blad 1911, nr 86.
- 105) Notulen gemeenteraad Heerlen 1911, vergadering 6 juni; GAH.
- 106) idem, vergadering 19 augustus; GAH.
Provinciaal Blad 1911, nr 119: publikatie van het gemeenteraadsbesluit.
- 107) Goedkeuring bij besluit van G.S. van 9 september 1911, Provinciaal Blad 1911, nr 167.
- 108) Notulen gemeenteraad Heerlen 1850, vergadering 12 juli; GAH.
- 109) idem 1855, vergadering 7 februari; GAH.
- 110) idem 1914, vergadering 26 november; GAH.

Bisschoppen uit de familie van Hoensbroeck

(3)

2. CESAR CONSTANTIN FRANS VAN HOENSBROECK.

Hij was de tweede telg uit de familie van Hoensbroeck die tot de waardigheid van bisschop opklom. Wij vinden hem in de verkorte genealogie als 6e kind uit het huwelijk van Antoon Ulrich (Dominicus Hyacint), graaf van Hoensbroeck (-Oost) met diens tweede echtgenote Anna Salome Petronella van Nesselrode tot Ereshoven. Kasteel Oost staat te Eijsden. Stichter dier linie was zijn grootvader Antoon Candidus, graaf van Hoensbroeck, wiens grootvader Wolter van Hoensbroeck aan het einde van de 16e eeuw stichter was geweest van de linie Geul(le).

Hij was (prins-)bisschop van Luik 1784—1792. Deze jaren zouden van zeer bijzondere betekenis blijken te zijn met betrekking tot de geschiedenis van het bisdom. De parochie Hoensbroeck had vroeger deel uitgemaakt van dat bisdom.

Ook omtrent hem hebben erkende geschiedschrijvers met recht en met respect geschreven. ¹⁾ Aan hun werken ontleenen wij verkort het navolgende:

hij werd geboren (gedoopt) op kasteel Oost 28 augustus 1724 (volgens Eg. Slanghen op 11 juni 1719) —

hij studeerde in Heidelberg —

na ontvangen priesterwijding werd hij kanunnik van de domkerk te Aken en scholaster van het stift van O.L. Vrouw aldaar —

1751 werd hij kanunnik van de domkerk te Luik —

1764—1771 was hij kanselier van het bisdom Luik —

1765—1768 verbleef hij als representant van de prins-bisschop van Luik te Wenen ter oplossing van gerezen moeilijkheden tussen het land van Luik en de Oostenrijkse Nederlanden : hij had daarbij geen succes —

1784 (op 21 juli) werd hij door het kathedraal kapittel van Luik bij acclamatie (met algemene stemmen) tot bisschop gekozen van het prins-bisdom Luik en op 19 december van datzelfde jaar tot bisschop gewijd door, zoals reeds gezien, zijn „verre” neef Philippus Damianus Ludovicus Ignatius Victorinus van Hoensbroeck, de bisschop van Roermond, bijgestaan door de abten van St. Laurentius en St. Egidius van Luik —

voor het vervullen van zijn ambt voerde hij de titel: „Constantin

François des comtes de Hoensbroeck, par la Grâce de Dieu prince-évêque de Liège, prince du Saint empire romain, Duc de Bouillon, marquis de Franchimont, comte de Looz, de Horne, baron de Herstal" —

de keuze tot bisschop was geschied wegens zijn vroomheid, om zijn verdiensten en om zijn bekwaamheid —

als bisschop was hij eenvoudig en mild van aard —

1785 richtte hij een leerstoel op voor burgerlijk- en kanoniek recht en hij ijverde voor de vestiging van een universiteit —

1785 sloot hij de speelbank te Spa —

1789 (op 27 augustus) week hij uit — wegens de „Luikse opschuddingen" — naar de abdij St. Maximinus bij Trier, vanwaar hij op 13 februari 1791 naar zijn bisdom terugkeerde —

hij was een tegenstander van keizer Joseph II bij diens agressief optreden tégen en maken van inbreuken op de rechten van de kerk —

tijdens zijn bestuur werd tot zijn coadjutor, met recht van opvolging als bisschop, benoemd zijn neef Frans Antoon graaf de Méan, wiens moeder Elisabeth een gravin van Hoensbroeck was —

hij overleed 3 juni 1792.

Zeer uitvoerig werd door Habets ²⁾ geschreven over de voor-geschiedenis en de belevenissen van het bisdom, alsmede over de bisschoppen van Trier, Tongeren, Luik en Maastricht die het bisdom in zijn bestaan van „omstreeks zeventien eeuwen" ³⁾ bestuurd hebben. Wij behoeven daar niet verder op in te gaan. Slechts halen wij aan dat sedert het bestuur van bisschop Jan Theodoor van Beijeren, prins-bisschop van Luik van 1744—1763 ⁴⁾, de kanunniken „afkerig waren geworden van officiële kandidaten en bisschoppen, die niet persoonlijk resideerden" . . . en dat de benoeming van kanunnik van Hoensbroeck „onder toejuiching plaats had. ⁵⁾

Met enkele woorden hebben wij in deel 1 dezer verhandelingen de omstandigheden vermeld waaronder het bisdom Luik bestuurd moest worden.

Ook weten wij, dat de bisschop van Luik — voerende de titel van Prins-bisschop — een wereldlijke macht uit te oefenen had met alle daaraan verbonden consequenties, die zich niet tot de stad Luik beperkte maar voor een voornaam en meest het waalse deel van het bisdom gold.

Veel voorgangers van prins-bisschop van Hoensbroeck hadden — afgezien van hun persoonlijke omstandigheden, die niet voor allen in hun voordeel spraken — op moeilijke wijze moeten regeren en de door hen uitgevaardigde reglementen en voorschriften behelsden in veel gevallen uitsluitend politiebepalingen en — voor geestelijken — „verbods"-bepalingen.

Ook waren veel van die voorgangers uit de adelstand gekozen, zelfs

uit de hoge adelstand, en zodoende aanvaardde prins-bisschop van Hoensbroeck reeds aanstonds een door politiek en familiebelangen in een nauwsluitend keurslijf gewrongen erfenis. Deel van die erfenis maakten o.a. ook uit de langzamerhand in het volk gerijpte verlichte denkbeelden ontwikkeld en gerugsteund door zijn voorganger prins-bisschop Frans Karel van Veldbruck, die in 1784 plotseling overleden was.

En was hij niet tegelijk gezagsdrager en hoeder voor een vruchtbaar gebied hetwelk als „de moeder en de koningin van de latere Belgische kerken” genoemd werd? ⁶⁾

En stond hij niet op toen wellicht de meest vooraanstaande post der kerk in ons deel van Europa?

Zijn bestuursmaatregelen in de eerste jaren waren van omvangrijke en meerzijdige aard. Tegelijk gaven deze een demonstratie van de bestaande achterstanden op meerdere terreinen van het bestuur. Naast die voor uitbreiding en verdieping van de geloofsleer verdedigde hij 's Pausen rechten over de nunciatuur van Keulen en verzette hij zich tegen de plakaten van keizer Joseph II. Wij zagen hoe hij in 1785 maatregelen trof ten dienste der rechtswetenschap en daarnaast richtte hij in Luik een algemene (openbare) boekerij op. Voorts moest hij maatregelen treffen — en zuks met toestemming van de Staten van het Prinsdom — tot versterking van de geldmiddelen. En dan had hij de zorg voor handhaving van orde en tucht als maatregelen van politie, maatregelen waarvoor hij de Staten van het Prinsdom, naar zijn inzicht, niet behoefde te raadplegen.

Het waals sprekend deel van de bevolking van het bisdom ademde tijdens zijn bestuur reeds met volle teugen de in Frankrijk geboren en gretig door het volk aldaar aanvaarde principen die zich tegen de op absolute wijze regerende vorstenhuizen richtten. Dat waren zowel de door Jean Jacques Rousseau in zijn „Contact Social” verkondigde democratische principen als de door Voltaire gepropageerde — en door deze op juridische basis gefundeerde en misschien goed bedoelde — evolutietheorieën. Beide wijsgeren waren in 1778 overleden en hun theorieën lagen bij de politici nog vast in het geheugen. De nieuwe prins-bisschop van Luik, hoe eenvoudig, godsdienstig en milddadig hij ook was en met hoeveel inzicht en tact hij wilde regeren, zou de uitwerking daarvan ondervinden.

Zó ook was hij het, die in de werkelijkheid van de daad geconfronteerd werd met de uit verschillende lagen der bevolking oplaaiende haat tegen het „ancien régime”, die ruwe stoten en slagen te pareren had. Hij moest op de wijze, zoals hij dat in zijn bestuur alleen maar kon en moest doen, zich te weer stellen tegen opdringende goddeloze wijsbegeerte, tegen speculatie-zucht op de mindere waarden in de mens, tegen de begeerte tot het verkrijgen van een heerschappij waarbij de invloed van het ancien régime uitgeschakeld werd.

Hoe zou hij kunnen optornen tegen de geweldmiddelen van een volk, dat zich bovendien ontworstelen wilde aan vreemde en vér-af zetelende wereldlijke vorsten, voor wie het land van Luik en ook de overige dat land omringende landen slechts, zoals reeds gezien, vazalstaten waren?

Door hem getroffen bestuursmaatregelen — en vooral die op het gebied van belastingen — werden op deze wijze door het volk, opgehitst als dit werd door speculanten vóór en aanhangers van een nieuw régime, op voor de prins-bisschop vijandige wijze geïnterpreteerd.

Alles wat tijdens regeringen van vorige prins-bisschoppen aan haat opgekropt was, ontladde zich aldus tegen hém! „Tempus edax rerum” . . . . ⁷⁾ : Cesar Constantín Frans van Hoensbroeck zou als prins-bisschop aan den lijve ondervinden hoezeer Ovidius met dit vers de waarheid bezongen had!

Oude klanken als die van „Eburonen” e.a. werden in de volksmassa wakker geroepen om mede te helpen de prins-bisschoppelijke heerschappij te doen vallen. En deze massa reageerde fél. Wij zullen dit zien.

Een eerst in 1886/87 over hem verschenen biografie ⁸⁾ kon natuurlijk door Eg. Slanghen en door J. Habets niet vermeld worden. Maar ook J. M. van de Venne haalt deze niet aan. Uit deze biografie en uit de „Recherches sur la Constitution du pays de Liège” hebben wij nog de volgende bestuursmaatregelen (édicten) genoteerd die van hem afkomstig waren:

1784 verbod tot uitvoer van granen en tot het verbruiken van granen in fabrieken voor brandewijn en stijfsel, als een verlengstuk van een door een voorganger reeds in 1770 uitgevaardigd verbod —

1785 heffing van belasting op brandewijn —

1785 verlenging van de belasting ad 40 stuivers op brouwerijen —

1785 verhoging van buitengewone belastingen —

1785 interpretatie van het édict van een zijner voorgangers (1736) op het gebied van onbetrouwbaarheid van juré's (Beëdigde rechters).

Over al deze maatregelen waren door hem de Staten van het Prinsdom gehoord geworden.

En . . . inderdaad, voor een door hem in 1785 als maatregel van politie genomen besluit nl.: „het uitvaardigen van een verbod voor elke vergadering, vereniging of societeit gehouden wordende te Spa

en in Theux als in het gehele land zonder speciale vergunning van de Prins-Bisschop" raadpleegde hij de Staten van zijn prinsdom niet. Bijzondere praktijken van de „bank- en speelhuizen" te Spa hadden hem tot deze maatregel genoopt. Bovendien was door 'n zekere Levoz in concurrentie met de bestaande speelbank in Spa en zonder de speciale toestemming van de prins-bisschop aldaar een nieuwe speelbank opgericht.

Praktisch kwam de maatregel erop neer, dat de speelbanken gesloten werden. Maar daardoor ook werd Spa tegelijkertijd de wieg tot wat volgen zou: de Luikse revolutie. ⁹⁾ Over die revolutie als zodanig behoeven wij echter niet te schrijven.

Voor het prins-dom bestond het „Tribunaal der XXII". Dat was een reeds vanuit de 14e eeuw bestaande „rechtbank" van gezworenen „ter bestraffing van ambtenaren van de Staat". ¹⁰⁾ De belanghebbenden-eigenaren van de oudste en ge-autoriseerde speelbank van Spa wendden zich tot genoemde rechtbank (tribunaal) om de sluiting van de speelbanken ongedaan te maken, daardoor bewust hun regerende vorst aanklagend, als zijnde deze slechts ambtenaar van de Staat, hun klacht motiverende dat het politie-toezicht niet bij de prins-bisschop doch bij de Staten van het prins-bisdom berustte. Ten aanzien van de prins-bisschop was deze daad eigenlijk al een smaad op zich-zelf. De strijd duurde tot 1789 en genoemd tribunaal stelde toen de opposanten in het gelijk!

Met die beslissing kon de prins-bisschop zich echter niet verenigen en hij ging daarvan in beroep bij het „Reichskammergericht" in Wetzlar. ¹¹⁾

Inmiddels waren de acties van de op 14 juli 1789 in Parijs begonnen (grote) revolutie in Luik bekend. Zij die er belang bij hadden om de prins-bisschop van zijn stoel te doen verwijderen, maakten handig gebruik van de propaganda die van die revolutie tot Luik doordrong en het was gemakkelijk om het volk tegen de prins-bisschop op te ruien. Reeds op de 18e augustus werd het stadhuis bestormd en werd het bestuur door een nieuw vervangen. Ook trok het volk naar Seraing, waar de prins-bisschop op het kasteel verbleef. Het volk voerde de prins-bisschop naar het stadhuis van Luik terug, waar hij gedwongen werd om de meest ongerijmde beslissingen te nemen.

Cesar Constantin Frans van Hoensbroeck verliet Luik toen in alle stilte en vertrok op 27 augustus 1789 naar de abdij St. Maximinus nabij Trier. ¹²⁾

Wij behoeven deze revolutie ook niet op de voet te volgen. Eerst in januari 1791 en ná het optreden van Oostenrijkse troepen in Luik werd de prins-bisschop op zijn zetel herplaatst.

Zijn regering zou echter van korte duur zijn, want hij overleed te Luik op 3 juni 1792 en hij werd in de domkerk aldaar begraven. Het stoffelijk overschot werd echter in 1811 naar de kathedraal van St. Paulus in Luik overgebracht.

Zijn zo spoedig overlijden na het herstel op de vorstelijke zetel was wel mede een rechtstreeks gevolg van de uitermate fél tegen hem gevoerde campagne. Men had zich niet ontzien om met demagogisch fanatisme tegen hem op te treden en om grove en gemene aanklachten te lanceren, waarop het — zoals reeds eerder gezien — licht ontvlambaar walenvolk grif positief reageerde en dit een gemakkelijk te hanteren achtergrond vormde.

De hetze tegen de prins-bisschoppelijke waardigheid bleef bestaan. Zodoende richtte deze zich ook tegen de opvolger op de bisschopszetel, graaf de Méan. Wij zullen dat nog nader bezien.

De 4e opgaaf voor mededinging aan het hiervoor onder noot 9 vermelde concours voor 1879 luidde:

„Recueillir les chansons, les épigrammes, les dictons, etc., et, en général, les traditions et les anecdotes populaires du pays concernant la Révolution liégeoise de 1789 depuis les premières agitations provoquées par la construction de la salle Levoz, à Spa, sous le règne de Hoensbroeck, jusqu'à l'occupation prussienne en 1814.”

Wij kunnen de „Société Liégeoise de littérature Wallone” alleen maar dankbaar zijn, dat zij haar „concours” in 1879 gehouden heeft. Zonder de 4e opdracht daarvan zouden wellicht veel gegevens met betrekking tot Cesar Constantin Frans van Hoensbroeck niet in de openbaarheid gekomen zijn!

Overeenkomstig het voorstel der jury werd op 15 maart 1880 de prijs toegekend aan M. A. Body, wonende in Spa, die aan de opdracht had menen te voldoen door alle gevraagde gegevens zoveel als mogelijk in chronologische volgorde te vermelden. Alleen deze gegevens met enkele toelichtingen en desiderata zijn gebundeld in een in 1882 uitgegeven boekwerk van 366 pagina's.

In het voorwoord tot dat boek wordt daaromtrent het volgende vermeld:

„Jamais il ne parut autant d'écrits qu'en ces jours d'émotion populaire, et l'on peut dire que c'est par certaines que les chansons, les couplets, les satires, les épigrammes furent alors répandus dans le public.”

en verder:

„Depuis l'apparition de l'„Epître à la Nympe de Spa”, par Bassenge qui avait excité la verve de nombreux poètes du terroir, tant en wallon qu'en français. la chanson politique n'avait plus guère eu l'occasion de se produire. Les démêlés de Levoz avec le Prince qui surgirent en 1785, firent éclore d'innombrables pièces versifiées pour ou contre la politique de l'évêque.”

Om te voldoen aan de ons zelf gestelde opdracht — zie blz. 110 van het Bulletin 1968 — zouden we hierna graag een inzicht willen verstrekken omtrent de wijze waarop men Cesar Constantin Frans van

Hoensbroeck als prins-bisschop van Luik beledigde en bestreed, maar ook hoe men hem trachtte te huldigen en lof toezong. Daartoe volgen hierna bij wijze van zeer summiere vermelding strophen of delen van geschreven en uitgegeven gedichten, van epigrammen, enz.

Een *aura popularis* opent de hierboven genoemde bundel en wel met het „Chanson de la Revolution”:

„Liégeois si vous vouler chanter
Voici de quoi vous contenter.”

In de universiteitsbibliotheek van Luik bevond zich in 1879 een manuscript zonder titel, datum en signatuur en genaamd: „18 décembre 1785”, in aanhef luidende:

„Lâche et vil ennemie de sa propre patrie
— Hoensbroeck prit-il naissance au sein d'une furie?
Est-il né sous ce pôle où l'on voit les humains
Se faire une vertu d'être des assassins!
Que t'a fait le Liégeois, dont la tendresse extrême
T'avait cru jusqu'ici digne du diadème,
Qui d'un coeur libre et pur, te mit le sceptre en main,
Ah! qu'il est dangereux d'élire un souverain
Ambitieux, avare! Hoensbroeck déjà hay
Te disoit trop, Liégeois, que tu serois trahy.
C'est lui-même, ton évêque est le traître,
Ses serments outragés le font assez connoître.
Pour un vil scélérat, infâme destructeur,
Des meilleurs citoyens il déchire le coeur.”

Deze allereerste uitbarsting getuigt ervan op welk een felle wijze men de prins-bisschop bestrijden wilde! De meest infame uitdrukkingen werden over hem en tegen hem gebezigd.

En dit zijn slechts 14 van de zestig versregels van het bewuste gedicht. De — zoals reeds eerder gezien — licht ontvlambare waalse mens legde in dit gedicht zijn somberste gedachten bloot. En wij, in onze tijd, zouden ons gerust de vragen kunnen stellen: Was deze prins-bisschop een laag en gemeen vijand van zijn eigen vaderland, uit een helleveeg geboren en maakte hij er zich een deugd van om een moordenaar te zijn of om het iemand lastig te maken? Was Hoensbroeck een gemeen booswicht, een infaam verwoester die het hart van de meeste burgers zou willen verscheuren?

Reeds spoedig daarna, in januari 1786, was er een „Parodie sur les vers du 18 décembre 1785”, bedoeld als een tegenhanger daarvan:

„O Liège, ô ma Patrie! en ce temps corrompu
Si dans ton sein il reste encor quelque vertu,
Aime ton souverain, imite tes ancêtres.
Parmi les vrais Liégeois ne souffre pas de maîtres,
Ne souffre pas surtout, cet autheur odieux
Qui voudroit voir le sang ruisseler dans ces lieux.”

En dit zijn 6 versregels van een gedicht van 54 regels als manuscript,

waarbij de ongenoemde schrijver zijn vaderland Luik, indien in diens boezem nog iets van deugd over is, in die verdorven tijd oproept om zijn (hoogste) soeverein te volgen in diens beslissingen, om de voorouders te eren en om onder de ware Luikenaars geen heersers te dulden en vooral niet deze schrijver, die in hun contreien het bloed zou willen zien vloeien.

Ook dit gedicht bevond zich in 1879 in dezelfde verzameling van de universiteitsbibliotheek en daarbij was ook aanwezig een gedicht van 145 versregels, zonder titel, waarvan wij slechts de vier eerste regels willen vermelden:

„Calmon-nous citoyen, on nous offre une trêve;
Hoensbroeck est à la fin revenu de son rêve,
A son réveil, il a dissipé les erreurs
Où le tenaient cloués d'âvides corrupteurs.”

Vrij vertaald zouden wij dit als volgt willen weergeven: Laat ons bedaren, burger. Men biedt ons een wapenstilstand aan. Hoensbroeck is eindelijk van zijn droom teruggekeerd. Bij zijn ontwaken heeft hij de dwalingen, waaraan begerige omkopers hem gekluisterd hielden, van zich afgeschud.

De uit drie personen bestaande jury die de inzendingen voor het „concours” van 1879 moest beoordelen, vermeldde o.a. in haar op 15 februari 1880 uitgebracht rapport, dat de belangrijkheid van de verzameling der gedichten, enz. niet duidelijk zou zijn als men haar niet beoordeelde vanuit een historisch gezichtspunt, hetzij lokaal hetzij in 't algemeen bezien.

Deze gedichten toch waren een weerspiegeling van de tijdsomstandigheden o.a. als handelingen over toen opgang gemaakt hebbende persoonlijkheden, die afgekamd en in meerdere van hun particuliere besognes aangetast werden. Doch ook vertolkten gedichten sympathie voor verworven populariteit en ook voor blaam die hooggeplaatsten zich op de hals gehaald hadden. Verder vertellen zij van schandalen, verdenkingen en achterdocht en vooral van haat uit diezelfde tijd.

Zo richtte zich een deel van het gedicht „18 décembre 1785” tegen Mr. Fréron, procureur-generaal te Luik, die uit de aard van zijn functie belast was met de executie van de prins-bisschoppelijke decisie van 1785 met betrekking tot de speelbanken te Spa en Theux. Men moet deze lezen als een woede-uitbarsting van de exploitanten en wij geven slechts enkele regels daarvan:

„Fréron, tigre altéré du sang qui t'a fait naître,
Dans nos tranquilles murs oses-tu bien paraître?
Soutenu par un prince; ainsi de tes forfaits
Tu nous parois encor le flatter du succès,
Tu braves les amis de la chère Patrie....”

Als wij deze regels vrij zouden willen vertalen, zou men daaruit

kunnen lezen: „Fréron, bloeddorstige tijger waaruit Je geboren bent, durf Je Je wel binnen onze muren laten zien? Door een prins zowel als door Je misdaden gesteund, lijk Je ons bovendien gevleid door het succes. Je trotsert de vrienden van het dierbaar vaderland.”

Fréron werd ook in 1786 fel aangevallen en wel in een lied van acht strophen, geschreven in dialect van Spa (du dialecte Spadois). Het draagt tot titel „Chanson” en moest naar een toen bekende melodie gezongen worden. Vertaling uit dit dialect is niet wel mogelijk, doch de zin van deze eerste strophe moge duidelijk zijn:

„No z'ainmis sont confondous
I s'traindet to l'kawé è kou.
Les rog' z'habits n'sont pu d'sahon
Viv' les Eburons, viv' les Eburons
Les rog' z'habits n'sont pu d'sahon
L'pays fait sâté Fréron.”

En blijkens een aantekening op een copie in ander handschrift van dit lied was het volgende spotschrift (paskée) op Fréron naar de werkelijkheid geschreven:

„Vous vous êtes mariée à 14 ans,
Vous me l'avez dit souvenez-vous en
J'en veux faire autant.”

Het genoemde „Chanson” tegen deze procureur-generaal werd in een groot aantal copieën in Spa en omgeving verspreid en het werd gezongen ook.

De agitatie richtte zich echter in hoofdzaak en primair tegen de prins-bisschop. Geïnteresseerden achtten het niet voldoende zoals tegen hem opgetreden was in verzen — zoals reeds gezien — als dit:

„C'est lui-même, ton évêque (qui) est le traître” . . . !

1785 was blijkbaar een bijzonder jaar geweest voor wat zijn bestuur betrof. Ziehier enkele maatregelen betrekking hebbende op hetgeen vorige schrijvers over hem vertelden en hetgeen hiervoor aangehaald is: „1785 sloot hij de speelbank te Spa”:

16 Juni het reeds genoemd verbod voor elke vergadering, vereniging of sociëteit gehouden wordende te Spa en in Theux als in het gehele land zonder speciale vergunning van de prins-bisschop — tot uitvoering waarvan procureur-generaal Fréron met geweld opgetreden was —

4 Augustus een mandement, waarbij dat van 16 juni bevestigd werd en voorts verbiedende openbare bijeenkomsten, bals en hazardspelen ergens anders dan in daarvoor geprivilegieerde huizen nl. in de twee huizen „de la Redoute” en „Vaux-Hall” — welk mandement door Fréron ook met geweld gehandhaafd werd —.

Het laatstgenoemd mandement werd door de prins-bisschop bij zijn édict van 28 februari 1786 ingetrokken. In feite impliceerde dit dat hij tegelijkertijd het gewelddadig optreden van de procureur-generaal „blameerde”. Zó althans werd dit besluit uitgelegd.

Had de prins-bisschop goede raadgevers gehad? Hoe het ook wás . . . : „Au sujet de la révocation du mandement du 4 août 1785” verscheen er een nieuw „Chanson” dat ook naar een toen bekende volkswijs in Spa en omgeving gezongen zou moeten worden. Het bevatte 5 strophen, waarvan hier één:

„Le Prince veut régner en sage
Tous les flatteurs seront bannis.
La tyrannie n'est pas d'usage
Quand tous les sujets sont unis.
Les méchants qui s'y oppos'ront
Seront rayés des Eburons.”

Op 14 mei 1787 nam de prins-bisschop (blijkbaar) andermaal een besluit: daarbij verbiedende het houden van bals en hazardspelen op een andere plaats dan in de twee zalen te Spa waarvoor aldaar daartoe een licentie verleend was. Hiermede haalde hij zich het ongenoegen op de hals van verschillende lagen der bevolking. De adel en de z.g. deftige stand lieten daarvan blijken in een aantal dichtregels, die bij deze gelegenheid uitgegeven werden; titel daarvan was: „Vers pour l'Etat noble touchant son Recès de 1787”:

„Qu'il est doux qu'il est beau lorsque l'on peut se dire
J'ai servi ma patrie et mes concitoyens,
Je ne suis pas un traître, on n'a pu me séduire,
Je repugnai toujours à de lâches moyens.
Je ne rougis de rien, mon âme est sans souillure,
J'ai soutenu nos loix comme je l'ai juré,
Je ne me suis pas fait honteusement parjurer;
Par vertu, par devoir, j'ai dit la vérité.”

Het zou hierbij echter niet blijven. Een ander hoogtepunt in de verhouding van het volk met de prins-bisschop werd een beslissing der reeds genoemde XXII. 'n Zekere Redouté, huurder van de zaal der „club” in Spa, had Mr. Robert, officier (van justitie) wegens huisvredebreuk voor het gerecht der XXII gedaagd en hij won zijn proces. Geprotesteerd hebbend tegen het genoemd prins-bisschoppelijk mandement van 14 mei 1787 verwaarloosde hij daarna om, wat zijn plicht geweest zou zijn, zich alsnog tot het gerecht te wenden met zijn bezwaar daartegen. Zuiver op juridische gronden werd hij daarna voor het schepengerecht gedaagd en tegen hem en elf andere burgers werd in augustus 1787 een bevel tot in-hechtenisname uitgevaardigd en dit bevel werd ten uitvoer gelegd. Betrokkenen gingen in beroep bij het rijksgerechthof Wetzlar. Bij diens decisie van 31 oktober 1788 werd het onderzoek tegen de beschuldigen als opgeheven verklaard en kregen deze een vrijgeleide. In

de nu volgende strophen van een gedicht van negen strophen werd deze beslissing (en weer naar een bekende volkswijs) bezongen:

„LE TRIOMPHE DES DOUZE APOTRES”,
DÉDIÉ AUX EBURONS.

„Quel bruit inonde nos alentours?
Ce bruit vient de la capitale,
Quoi un Rescrit Impérial
Vient nous réjouir en ce jour.
De Wetzlar c'est une sentence,
Qui justifie l'innocence
Amis liégeois chantons tour à tour
Vive l'éburon en ce jour.”

„Prince que l'enfer a vomi,
Toi pour l'or renier ton Dieu,
Ton serment aussi précieux,
Tu es un malheureux péris.
Tout prêtre qui renie ses vœux
Mérite bien un sort affreux
Amis répétons tour à tour
Comme on lui a joué le tour.”

„Ne craignez plus républicain
Le Prince qui détruit la ville
Bientôt aura un autre asile
S'il ne change ses noirs desseins.
..... sera mis au poteau
Avec les assassins .....
Et puis nous chanterons à l'aise
Voilà comme on arrange les traîtres.”

”.....
Amis le beau champ de victoire,
Chantons, répétons tour à tour
Vivent les Eburons en ce jour.”

(Wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS.

Noten:

1) Wij willen noemen:

Eg. Slanghen in „Het Markgraafschap Hoensbroeck, enz.”, 1859, blz. 184;

J. Habets in „Geschiedenis van het bisdom Roermond, enz.”, dl. I, 1875,
blz. 219/222;

J. M. van de Venne in „Geschiedenis van Hoensbroek”, 1967, blz. 80/82.

- 2) In ibidem, voorwoord en in tekst.
- 3) Habets schreef in 1875: voorwoord blz. III.
- 4) J. Th. van Beijeren, geboren 3 sept. 1703, was reeds in 1719 — dus op 16-jarige leeftijd — bisschop van Regensburg. In 1746 werd hij kardinaal.
- 5) Habets, ibidem, blz. 219.
- 6) Habets, ibidem, voorwoord blz. II.
- 7) „De tijd ruineert alles”.
- 8) Alf. le Roy: Biografie Nat. Belg.
- 9) Aldus de jury, 15 febr. 1880, in haar rapport over het „Concours de 1879” van de „Société Liégeoise de littérature Wallone”: . . . . „Spa fut le berceau de la Révolution liégeoise. C’est là, peut-être, que la lutte avec le Prince et ses officiers fut la plus vive, la plus ardente. C’est là que notre ancien régime politique rencontra ses plus implacables ennemis.”, blz. 8.
- 10) Om juist te zijn: Deze instelling bestond sinds 1373 onder de titel: „Des Paix des Vingt-deux” en wel krachtens besluit van Jean (Jan V van Arckel) bisschop van Luik en zijn (staats)raad. Deze bisschop-zelf was de eerste die (door het volk) voor dat gerecht gedaagd werd. Eerst in 1376 kwam hij weer in zijn bisdom terug. Ziehier enkele gegevens omtrent de oprichting:

„Nous JEAN, par la Grace de Dieu Evêque de Liege, le Vice-Doyen, les Archidiacres & tout le Chapitre de la grande Eglise, Jean Sire de Morialmé, (suivent les noms de tous ceux de la Noblesse qui pour eux & tous les autres de cet Ordre font partie) les Maîtres, les Jurés, le Conseil & toute l’Université de la Cité de Liege & des bonnes Villes & du commun Pays de l’Evêché de Liege & Comté de Looz, salut en Dieu permanable & connoissance de vérité: sachent ceux présents & futurs, que comme débats, discords & altercations furent émus entre nous d’une part, & nous le Pays d’autre part, que pour parvenir à une bonne paix & accord, Traité est fait, accordé & ordonné comme s’ensuit:

1. Le Capitre, L’Etat Noble, la Cité, les bonnes Villes, devons élire, d’an en an, vingt-deux personnes, lesquelles ont & auront plein pouvoir & autorité de part nous tous, de faire enquêtes à la déplante des Parties, sur tous Officiers, Juges & Sujets quelconques, & corriger tous ceux qu’ils trouveront avoir méfait; nous tous que laditte Paix voulon tenir & accomplir, faire tenir & accomplir, & icelle ratifiant.” enz....

In het tweede „hoofdstuk” dier oprichtingsakte stond o.m.:

„9. On regle combien les divers Ordres qui composent l’Etat du Pays, doivent élire de personnes poud l’Office des Vingt-Deux chaque année: Le Capitre 4, L’Ordre Equestre 4, La Cité de Liege 4, La Ville de Hui 2, de Dinant 2, de Tongres 1, de Saint Trond 1, de Fosse 1, de Tuin 1, de Looz 1, de Hasselt 1.”

- 11) Wetzlar aan de Lahn: van 1693 tot 1806 zetel van het gerechtshof.
- 12) Habets, ibidem, blz. 221.

HISTORISCHE CHRONIEK

ARCHEOLOGIE:

1. ROMEINS BRANDGRAF TE HEERLEN ONTDEKT.

In de vroege namiddag van 8 mei 1969 werd door dhr Al. Maurmair, werkzaam bij de aannemersfirma Jongen N.V. te Schaesberg, een romeins brandgraf aangesneden. De vondst werd opgemerkt door Toon Meeuwissen, leerling van de St. Jansschool te Heerlen, die direkt het hoofd der school, dhr B. Smit, waarschuwde, waarna deze de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen hiervan in kennis stelde.

De vindplaats is gelegen aan de Eindhovenstraat te Heerlen, Sectie M 888 coördinaten 197.85/322.90. De vondsten werden gedaan op een diepte van $\pm$ 50 cm. onder het maaiveld in een rioleringssleuf voor de nieuwbouw van de gymnastiekzaal der St. Jansschool.

Bij het onderzoek door bovenvermelde oudheidkundige dienst konden nog enige voorwerpen geborgen worden, daar men onmiddellijk na de ontdekking van de eerste aardewerkfragmenten het betreffende sleufgedeelte onaangeroerd had gelaten. Hierdoor was het mogelijk de complete, hoewel niet spektakulaire, grafinventaris te bergen.

Deze bestond uit een wrijfschaal met uitgiettuitje, een kruik waarvan het oor ontbreekt, twee geverniste bekertjes met zandbestrooiing en een bord. Tussen deze bijgiften werden een aantal verbrande beenderrestjes en een spijker gevonden. Aan de hand van het aardewerk kon dit graf gedateerd worden in de 1e helft van de 2e eeuw n. Chr..

De voorwerpen waren door de natte kleigrond en de oppervlakedruk gedeeltelijk aangetast en beschadigd, doch konden worden gerestaureerd en toegevoegd aan de romeinse verzamelingen van het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen onder de inventarisnummers 7537 t/m 7543.

Het vreemde element van dit brandgraf schuilt echter in de vindplaats ervan. Tot nu toe zijn nog nooit in dit gedeelte van het Schaesbergerveld vondsten gedaan die in verband gebracht kunnen worden met deze laatste ontdekking. Dit schiept vooralsnog een nieuw vraagstuk ten aanzien van de rekonstruktie van de in de romeinse tijd zo bekende nederzetting Coriovallum.

2. ROMEINS WEGGEDEELTE AAN DE DR POELSSTRAAT TE HEERLEN.

Op 22 en 23 mei 1969 werd bij de bouw van een nieuwe rijwieltalling t.b.v. het protestants verenigingsgebouw aan de dr Poelsstraat te Heerlen, sectie E 4412 coördinaten 196.68/321.95, een romeins weggedeelte blootgelegd.

De geringe diepte van de bouwput maakte het onmogelijk de juiste begrenzing van de weg, met eventuele sloten aan weerszijde, duidelijk in het profiel te kunnen waarnemen. Het bovengedeelte was tonvormig, de kruin bevond zich op ± 30 cm. onder het maaiveld. Dit wegrestant behoorde tot de zuidelijke as van de grote heerbaan Boulogne s/M. — Tongeren — Heerlen — Keulen, die reeds eerder op diverse punten in het centrum van Heerlen werd opgegraven.

In de bovengrond bevonden zich een aantal aardewerkfragmenten die opgenomen werden in de collecties van het oudheidkundig museum van Heerlen onder de inventarisnummers 7544 t/m 7547.

3. ROMEINS MUURRESTANT AAN DE RAADHUISSTRAAT TE HEERLEN.

Op 16 april 1969 werd aan de Raadhuisstraat te Heerlen een romeins muurrestant ontdekt. Op het betreffende perceel, sectie E 4779 coördinaten 196.51/321.03, verrijst momenteel het nieuwe gebouw van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Mijnstreek. Reeds in 1968 werden tijdens deze nieuwbouw een aantal vondsten gedaan die eveneens in dit tijdschrift werden vermeld (18e jg. 1968, afl. 3 blz. 112).

Het gevonden muurgedeelte had een maximale lengte van 4.50 m. en een dikte van 0.57 m.. Het bestond uit Kunrader kalksteenblokken, samengevoegd met kalkmortel. De richting was nagenoeg O.W.. In de onmiddellijke nabijheid ervan werden een drietal aardewerkfragmenten gevonden (Inv. nrs 7463 t/m 7465). Een stuk van deze muur werd tijdelijk op het thermenterrein gedeponeerd.

4. VONDST VAN MIDDELEEUWS AARDEWERK TE BRUNSSUM.

Op 13 mei 1969 werden bij verbetering van de Prins Hendriklaan te Brunssum, coördinaten 196.25/327.84, op een diepte van ± 1.30 m. een aantal scherven van middeleeuws aardewerk gevonden, die door het Gemeentebestuur aldaar werden overgedragen aan het oudheidkundig museum van Heerlen. (Inv. nrs: C 1000 en C 1001) Het grootste gedeelte bestond uit wandfragmenten die geen weten-

schappelijke waarde bezaten. De twee genummerde stukken waren dateerbaar tussen ± 1190 — ± 1225 . (A. Bruijn: Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlmburg; in: Berichten van de rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek; jg. 12—13 1962—1963, tabel op blz. 356, periode 1a — 2.)

Het bodemfragment, inv. C 1000, is aan de onderzijde voorzien van een gevefd merkteken, dat mogelijk de signatuur vormt van een pottenbakker uit Brunssum of Schinveld.

5. NEOLITISCHE VUISTBIJL GEVONDEN TE WAUBACH.

Op 24 mei 1969 werd achter het woonhuis aan de Kantstraat 20 te Waubach, coördinaten 200.37/324.10, een gepolijste vuurstenen vuistbijl uit het Neolithicum gevonden (lengte 14.5 cm.).

Het voorwerp is in bezit van mevr. M. Hagenaars-van Gulp, Kerk-raderstraat 9 te Eygelshoven.

6. ROMEINSE VONDSTEN TE RIMBURG.

Op 23 april 1969 werd tijdens een veldverkenning in de gemeente Rimburg door de gemeentelijke oudheidkundige dienst van Heerlen romeins schervenmateriaal aangetroffen. Aanleiding hiertoe was de aanleg van een recreatieterrein op een stuk land plaatselijk bekend als „het Steenbergje”, coördinaten $\pm 203.50/325.70$. In de voorafgaande dagen werden door dhr C. Beckers op voornoemd terrein eveneens aardewerkfragmenten gevonden. Hieronder bevond zich een doliumfragment, dat gediend heeft als voorraadspot voor schelpkalk, waarin zich nog stukken gebluste kalk bevonden.

De gevonden fragmenten, waaronder dakpannen, wettigen het vermoeden dat op dit terrein gedurende de romeinse keizertijd bewoning aanwezig is geweest.

JOS GIELEN.

AANWINSTEN EN SCHENKINGEN GEMEENTELIJKE OUDHEIDKUNDIGE DIENST:

A) Archief:

Met medewerking van het gemeentebestuur van Heerlen werden de *Registers van de Burgerlijke Stand Heerlen* vanaf de invoering (an VII, Vendemiaire 1—22 sept. 1798) tot en met het jaar 1868, in totaal 70 banden alsmede de 7 hierop betrekking hebbende *Tienjaarlijkse klappers* (1798—1863) naar de gemeentelijke centrale archiefbewaarplaats overgebracht. Deze waardevolle aanvulling van het historisch archievenbezit, dat tot nog

toe moeilijk toegankelijk was, zal voor het familie- en stamboomonderzoek ter plaatse een verruiming van het werkterrein betekenen en door de genealogen met vreugde worden begroet.

B) Museum :

Door schenking werden de oudheidkundige verzamelingen uitgebreid met:

- 1) 60 stuks voorwerpen uit de *romeinse* beschavingsperiode (inv. nrs. 7341—7400) en 6 *middeleeuwse* fragmenten (inv. nrs C 933—938), door dhr J. Gielen, Zomerstr. 21, Heerlen;
- 2) een *draagmedaille* in brons, uitgereikt door het gemeentebestuur van Heerlen aan de Vrijwillige Brandweer alhier, augustus 1921 (inv. nr C 999), door de heer C. V. Helgers, Eymaelstraat 10, Heerlen.

C) Bibliotheek :

De historische bibliotheek kon door schenking de navolgende aanwinsten boeken:

- 1) 6 boeken en tijdschriftjaargangen, waaronder o.a. het werk van J. L. Janssen: *Leven en werken van de dienaar Gods mgr P. J. Savelberg*; S. P. Wolfs: *Das Groninger „Religionsgespräch“ (1523) und seine Hintergründe*; het *Kulturelle Monatschrift „Du Atlantis“*, jrg. 1966, door de heer J. Gielen, Zomerstraat 21, Heerlen;
- 2) het *Tekstboekje* van de uitvoering „gegeven door de Fanfare St. Caecilia t.b.v. de Armen” ddo 13 februari 1898 van de operette „*De Bokkenrijders*”, geschreven door de bekende Heerlenaar M. J. H. Kessels, door de heer C. V. Helgers, Eymaelstraat 10, Heerlen;
- 3) de „*Knipselkrant*”, samengesteld door de Voorlichtingsdienst van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1965-nov. — 1969-juni, door de heer J. J. H. Joosten, Akerstraat 101, Heerlen;

Fanfare St. Caecilia,

HEERLEN.

— — — — —
UITVOERING

ten bate der Armen

op 13 Februari 1898.

— — — — —
De Bokkenrijders,

Operette in 3 Akten en een tusschenspel,

DOOR

M. J. H. KESSELS.

— — — — —

- 4) Vijf eeuwen Romeinse bezetting van onze streken, z.j. en Een exemplarisch-thematische geschiedenismethode voor HAVO en MAVO, 1968, door de heer J. G. V. Quint, dr ir Bungestraat 91, Heerlen.

D) Verzameling bidprentjes:

Vermelden we een aanwinst van 17 stuks door schenking van de heer G. M. J. H. Huntjens, Kemmerlingstraat 9, Heerlen.

NIEUWE FOLDER GEM. OUDHEIDKUNDIG MUSEUM:

Verschenen is een nieuwe kleurenfolder van het gemeentelijk oudheidkundig museum met gewijzigde kleurencombinatie en tekst.

LEZINGEN:

- 1) Bij gelegenheid van het jaarlijks Congres van de Federatie van Oranjeverenigingen in Nederland, gehouden te Heerlen op 30 en 31 mei 1969, hield de heer L. van Hommerich in de foyer van de Stadsschouwburg alhier op 30 mei een rede met als titel:

„Oranje en Heerlen, 16e — 20e eeuw”.

Aanwezig ruim 200 personen.

- 2) Ons medelid, de heer L. Augustus, sprak tijdens de vergadering van de Kring Kerkrade van L. G. & O. G. op 16 mei over het onderwerp:

„De middeleeuwse handelswegen door het voormalige Land van Rode en wat daar nog van over is” (met dia's).

Hierop aansluitend organiseerde deze Kring een excursie op 24 mei naar het stadje 's-Hertogenrade, waaraan ongeveer 25 personen deelnamen. De Kring Heerlen was op beide bijeenkomsten vertegenwoordigd door de leden van het bestuur van het Land van Herle.

- 3) Op verzoek van het St. Bernardinuscollege verzorgde de heer L. van Hommerich op 8 mei 1969 een gastles voor drie klassen over:
„De topografie van Heerlen en zijn Landsfort”, met dia's.

EXCURSIE:

De Historische Kring „Het Land van Herle” organiseerde in samenwerking met de Kring Heerlen van L. G. & O. G. op 3 mei 1969 een excursie naar de romeinse tentoonstelling:

„Die Römer in Rumänien”,

in de Kunsthalle te Keulen.

Deze belangwekkende expositie ontsloot een voor ons weinig bekend deel van het romeinse imperium, n.l. de provincie Dacië. Het gezelschap, bestaande uit ruim 50 personen, werd ter plaatse door dr Mülheim voorgelicht.

PUBLIKATIES:

- 1) De „Oranje-Heraut”, het officieel tijdschrift van de Federatie van Oranjeverenigingen in Nederland, wijdde het april-nummer geheel aan Heerlen, zulks in verband met het alhier te houden jaarlijks Congres op 30 en 31 mei 1969. Naast een aantal voor- en welkomstwoorden, o.a. van burgemeester Gijzels, verzorgde gemeentearchivaris van Hommerich een bijdrage getiteld:

„Op verkenning door Heerlens historie”.

- 2) Van 19 juni tot 13 juli 1969 vond in de Koninklijke Jaarbeurs te Utrecht de eerste gezamenlijke presentatie plaats van de Nederlandse musea onder de slagzin: „MUSEMENT”. De Limburgse inzending, waaraan ook het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen haar medewerking verleende, ging door onder het motto: *„Goden en heiligen in de romeinse en latere tijden”*.

Als lid van de redactiecommissie voor dit evenement schreef de heer L. van Hommerich t.b.v. de tentoonstellingscatalogus een deel-tekst, getiteld:

„Goden en godinnen in Limburg, Ie — IVe eeuw”.

Bij deze gelegenheid is voorts een Limburgse museumfolder uitgegeven.

- 3) In aflevering 3 van „Ut Essejeetje”, uitgave van de Stichting Centrum voor Jeugdservice Heerlen, verscheen een beknopte, aangepaste, beschrijvingstekst van het „romeinse thermengebouw” van Heerlen.

BEROEPSOPLEIDING:

Een aantal „Beroepskeuze-adviseurs” in de oostelijke mijnstreek stelden zich op de hoogte van de mogelijkheden en de diverse facetten van de op een oudheidkundige dienst te verrichten werkzaamheden, eventuele eisen en opleidingen, zulks in verband met de door hen te geven beroepenvoorlichting op de middelbare scholen in de streek.

BEZOEKEN:

Gedurende het tweede kwartaal kon het gemeentelijk oudheidkundig museum zich andermaal in een vrij behoorlijke belangstelling verheugen. Het aantal bezoekers benaderde het getal van 900. Speciale groepsrondleidingen werden verzorgd voor:

Bernardinuscollege afd. gymnasium en HAVO (2 groepen); Grotiuscollege Heerlen (11 groepen); MAVO Kerkrade; St. Janscollege Hoensbroek (2 groepen); Detailhandelschool Heerlen; Gymnasium Rolduc, Kerkrade; Vormingsschool Brielle (2 groepen); Levensschool Heerlen (2 groepen); Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie; Gymnasium Venray; Huishoudschool Noordwijkerhout; L.O.-school Ubachsberg; St. Petruschool Sittard; H. Hart van Maria-school Schaesberg; Zonschool Kerkrade (2 groepen); L.O.-school de Kaekert Schaesberg; Leerschool Grasbroekerweg Heerlen; St. Jozefschool Brunssum (2 groepen); Levensschool Helden-Panningen; Gerardus-Majellaschool Heksenberg-Heerlen.

- 1 maart Vestiging wereldrekord door bakkers van Coöp. Zuid-Limburg te Heerlen met het bakken van een brood van 26½ m. lengte.
- 1 maart Officiële opening van basisschool „Dr. Albert Schweitzer”, Hoensbroek, door burgemeester A. Kessen.
- 1 maart De heer J. L. Vliegen 40 jaar gemeentesecretaris van Voerendaal.
- 5 maart Kaderovereenkomst tussen de gemeente Kerkrade en de commissie van Europese Gemeenschappen te Brussel betreffende lening van f 2.000.000,— ter financiering van gebouwen en grond betrokken bij N.V. Industriebouw Kerkrade.
- 6 maart Willem-Sophia Investeringsmij N.V. te Kerkrade neemt het Van der Burg-concern uit Rotterdam over. Na omscholing mijnpersoneel wordt het bedrijf dat borstels en kwasten produceert overgebracht naar Kerkrade.
- 6 maart Opening nieuw administratiegebouw en ingebruikname computer De Weverziekenhuis, Heerlen, door economisch-direkteur A. Th. J. Poels.

- 7 maart N.V. Bataafsche Accufabriek, Rotterdam, besluit tot vestiging fabriek op Industrieterrein „De Beitel” te Heerlen.
- 8 maart Vorming van stichting te Heerlen met het doel een verzorgingshuis voor bejaarden te bouwen aan Valkenburgerweg.
- 11 maart Officiële opening Detailhandelschool voor de Mijnstreek aan de Nobelstraat te Heerlen door burgemeester F. J. W. Gijzels.
- 11 maart Huisvesting school voor M(iddelbaar) E(conomisch) en A(dministratief) O(nderwijs) aan Ruys de Beerenbroucklaan, Heerlen, op initiatief Parochiale Schoolvereniging.
- 12 maart Uitvoering operette „Maske in Blau” door ZNO in Rodahal, Kerkrade, voor 2000 zieken uit geheel Limburg georganiseerd door „De Zonneloem”.
- 15 maart Ir C. E. P. M. Raedts, Heerlen, onderscheiden met „Van Waterschoot van der Gracht”-penning.
- 15 maart Door inkrimping huisbrandproductie met 10% voor het kolenjaar 1968—1969 komen bij de O.N.-mijnen 650 arbeidsplaatsen meer te vervallen.
- 15 maart Opggericht stichting „Psychiatrisch Centrum Zuid-Limburg Oost” te Heerlen.
- 15 maart 40-Jarig bestaan KPLJ afd. Simpelveld.
- 16 maart 65-Jarig bestaan toneelvereniging „Frohsinn” Spekholzerheide.
- 17 maart Eerste spade officiersclub Afcent aan Limbrichterweg te Brunssum door luitenant-generaal F .A. Palm.
- 20 maart Resp. 70- en 40-jarig bestaan LLTB en KPLJ afd. Bocholtz.
- 22 maart Startsein actie: „Houd meer rechts. Maak meer ruimte en de weg wordt breder” door burgemeester F. J. W. Gijzels. De organisatie berustte bij Zuid-Limburgse afd. Verbond Veilig Verkeer.
- 22 maart Officiële opening LOM-school, St. Pieterstraat — Chèvremont-Kerkrade, door pater drs H. Wijsen.
- 22 maart Officiële opening Promenade I, Heerlen, door burgemeester F. J. W. Gijzels.
De stichting „Promenade Promotion” organiseert bij deze gelegenheid tentoonstelling van ± 40 Limburgse kunstenaars.
- 23 maart Nationaal kampioenschap eerste afd K.N.K.B. door damesvijftal Heerlense Kegel Bond behaald te Kaatsheuvel.
- 24 maart Bezoek van de heer W. den Toom (minister van defensie), de staatssecretarissen Duynstee (luchtmacht) en van Es (marine) en tien leden vaste commissie voor defensie uit Tweede Kamer der Staten Generaal aan Afcent-hoofdkwartier te Brunssum.
- 25 maart Bezoek dr G. H. Veringa, minister van Onderwijs en Wetenschappen, aan Maastricht en De Weverziekenhuis te Heerlen i.v.m. mogelijke vestiging 8e medische faculteit.

- 26 maart Vertoning film „Hoe het reilt en zeilt” in zaal Eurodancing Heerlerbaan door Nederlandse Blindenbond.
- 27 maart Afscheid van Jhr mr P. C. M. van Meeuwen als kantonrechter te Heerlen i.v.m. pensionering.
- 28 maart Vestiging nieuw bedrijf op Industrierrein Spekholzerheide door internationaal expeditiebedrijf W. Scholtes en Zn., Bleyerheide.
- 29 maart Omvorming tot zelfstandige parochie rectoraat Kaalheide door installatie van de heer P. Wiertz, voorheen kapelaan te Born, tot eerste pastoor.
- 29—30 maart Nationale badmintonkampioenschappen in sporthal Varenbeuk te Heerlerheide.
- 31 maart Opening tiende bijkantoor Spaarbank St. Pancratius Heerlen aan de Akerstraat te Spekholzerheide.
- 1 april Inrichting in kasteel Hoensbroek van café-restaurant „Taveerne”.
- 1 april Gymnasium Rolduc heeft lekenbestuur gekregen.
- 2 april Bezoek aan Afcent-hoofdkwartier door de burgemeesters F. A. A. H. Breekpot, Valkenburg; dr J. P. D. van Banning, Geleen; mr J. G. Smeets, Ubach over Worms; G .Gärtner, Uebach-Palenberg en H. Baellien, Tongeren.
- 4 april Ouders van dekenaat Heerlen zijn met 68% tegen 32% voor invoering gemengd onderwijs aan St. Bernardinus- en St. Claracollege.
- 5 april Te Heerlen bij notariële akte opgericht de stichting „Public Relations Limburg”. (Uitgever maandblad „Limburg Vandaag”).
- 13 april Rectoraat O.L.V. v.d. Altijddurende Bijstand te Kunrade verheven tot parochie. Eerste pastoor voormalige rector J. Mohr.
- 15 april Werkgroep Vuilverwerking in Stadsgewest Oostelijke Mijnstreek streeft naar één geconcentreerde vuilnisstortplaats binnen het stadsgewest.
- 15 april Besluit tot vestiging nieuwe middelbare-, lagere-, en elementair-lagere landbouwschool aan de Randweg, Heerlen.
- 16 april De heer J. Heiligers geïnstalleerd als regent v.h. Heerlense De Weverziekenhuis als opvolger v.d. heer Jos Maenen.
- 17—20 april Nederlands kampioenschap hoofdklasse Anker-kader 57/2 in „Het Wapen van Heerlen” te Heerlen.
- 18 april — 26 mei Te Heerlen 17e Mijnstreekfestival met als hoogtepunten: 21 april: optreden Arthur Rubinstein; 9 mei: London Festival Ballet en 21 mei: Tweede première van „De Man van La Mancha” in aanwezigheid van o.m. minister Marga Klompé.
- 18 april „Dutch Finish G.m.b.H. en Co. C.V.” gaat deel uitmaken v.d. N.V. Industriebouw-Kerkrade.
- 19 april 40-Jarig bestaan NKMB — afd. O.L. Vrouw Verschijning Molenberg-Heerlen.

- 19 april Officiële opening muziekschool-Hoensbroek aan de Buttingstraat door gouverneur mr dr Ch. J. M. A. van Rooy.
- 19 april Bezoek aan Afcnt-hoofdkwartier door de Italiaanse generaal-majoor Lie Gobbi.
- 19 april Huldiging drievoudige nationale kegelkampioenen v.d. Heerlense Kegel Bond, Heerlen.
- 19 april Officiële opening „Dienstencentrum voor Bejaarden” aan de Tunnelweg, Terwinselen-Kerkrade.
- 19 april 100-Jarig bestaan St. Jozefkerk, Waubach.
- 20 april Viering 50—jarig bestaan NKMB — afd. Rimbarg.
- 20 april Nationale judokampioenschappen v.d. Nederlandse Jui-Jitsu en Judo-associatie in sporthal Varenbeuk, Heerlerheide.
- 22 april Start produktie van transportbakken voor Duitse Spoorwegen door N.V. Laura-metaal te Kerkrade.
- 23 april Start bouwwerkzaamheden Durox-gasfabriek op industrieterrein Abdissenbosch.
- 24 april Eerste openbare politieke discussie in „Het Wapen van Heerlen” (het politieke café) welke voortaan om de 14 dagen wordt gehouden door werkgroepen van D' 66, PPR, P.v.d.A. en PSP.
- 25 april Viering 20 jaar NAVO onder auspiciën van het Afcnt-hoofdkwartier te Brunssum in het Kaldebornstadion te Molenberg-Heerlen.
- 26 april Bestuurswisseling bij VELDEKE tijdens algemene ledenvergadering in „Het Brouwerswapen” te Heerlen.
- 26 april Minister Schut van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening gelast onderzoek naar gebreken v.d. 681 vooroorlogse woningen van Bouwvereniging Heerlen te Molenberg-Heerlen en het verschil in huurprijs voor de 51 woningen bestemd voor afbraak.
- 27 april 40-Jarig jubileum afd. Kerkrade v.d. Bond van Personeel in Agrarische-Voedings- en Genotmiddelenbedrijven.
- 28 april In Heerlens raadhuis hearing over demonstratievrijheid en openbare stedelijkheid.
- 29 april Het Heerlens interparochieel blad „De Kerkuil” v.d. parochies Heerlen-centrum, Bekkerveld, Laanderstraat en Welten opgeheven.
- 30 april Officiële opening van auberge De Rousch en uitzetting van de eerste regenboog-forellen in de vijver vóór de hoeve door burgemeester F. J. W. Gijzels.
- 1 mei De heer P. H. Krutzen benoemd tot directeur van de te Heerlen te stichten school voor Middelbaar Economisch en Administratief Onderwijs.
- 2 mei Opening Amro-bank aan Promenade II te Heerlen door burgemeester F. J. W. Gijzels.

- 3 mei Officiële opening nieuwe Mavo-school „Johannes XXIII” aan de Raadhuisstraat te Brunssum.
- 4 mei Afscheid van kapelaan X. Bogman v.d. St. Jozefparochie te Heerlerbaan i.v.m. benoeming tot pastoor v.d. St. Michaël-parochie te Heugem-Maastricht.
- 4 mei Start actie „Blijf fit” in sporthal Varenbeuk te Heerlerheide.
- 6 mei Teko-Electric N.V. vestigt zich op industrieterrein Spekholzerheide.
- 7 mei Uitreiking „Burgemeester Van Grunsven Cultuurprijs 1968” aan kunstschilder Bram van Velde wonende te Genève, door burgemeester F. J. W. Gijzels.
- 7 mei Tot pastoor v.d. parochie H. Hart van Jezus te Heerlen benoemd de heer F. G. M. Krekelberg, kapelaan te Roermond.
- 8 mei Britse textuuronderneming Qualitex Yarns begonnen met bouw op industrieterrein Dentgenbach.
- 9 mei Helio Repro Service, een te stichten dochteronderneming v.h. Reproductiebedrijf Koningsveld en Zonen te Leiden en Drukkerij Vada in Wageningen, gaat zich vestigen op industrieterrein Spekholzerheide.
- 9 mei Grimbergen Constructies Heerlen N.V. begonnen met bouw op industrieterrein De Beitel, Heerlen.
- 10 mei 35-Jarig bestaan Gymnastiekvereniging Wilhelmina te Bocholtz.
- 10 mei Ingebruikname zwembad „De Molt” te Schaesberg.
- 10 mei 40-Jarig onderwijsjubileum van de heer P. Creuwels v.d. St. Jozef-school te Heerlerbaan.
- 10 mei 140-Jarig bestaan Posterijen te Kerkrade, 60-jaar bestaan postkantoor aan de Hoofdstraat en 25-jarig bestaan PTT personeelsvereniging.
- 11 mei Heerlense schutterij St. Sebastianus kreeg nieuwe uniformen gebaseerd op het uniform v.h. regiment Garde Jagers van vóór 1940.
- 13 mei Officiële opening nieuwbouw Boerenleenbank aan de Kerkstraat te Merkelbeek.
- 14 mei 50-Jaar Boerenleenbank te Merkelbeek.
- 16 mei Met ingang v.h. nieuwe theaterseizoen (1 juli a.s.) vestigt de Zuid Nederlandse Opera zich te Heerlen.
- 17—26 mei Tentoonstelling „Tien dagen spel en hobby” te Kaalheide-Kerkrade. De opening werd verricht door minister Marga Klompé.
- 18 mei Te Heerlen overleden de heer W. J. A. Mulders, oud-vice-voorzitter NKMB en oud-lid Twecede Kamer.
- 18 mei 50-Jarig kloosterjubileum van broeder Chr. Souren, vicaris klooster Laanderstraat, Heerlen.
- 20 mei Minister B. Roolvink van Sociale Zaken en Volksgezondheid opende twee werkplaatsen van het Sociaal Werkvoorzieningschap Zuid-Oost

- Limburg te Beersdal-Heerlen en te Locht-Kerkrade alsmede de speelgoedfabriek v.h. Fonds voor Sociale instellingen op het industrieterrein De Beitel te Heerlen.
- 20 mei Volleybalvereniging Bekkerveld-Heerlen behaalde de juniorentitel op de Nederlandse Volleybalkampioenschappen 1969. De aspiranten behaalden het vice-kampioenschap.
- 21 mei Mr A. W. M. van Meer uit Heerlen benoemd tot kantonrechter te Heerlen.
- 21 mei „Eerste spade” gezondheidscentrum Akerstraat te Hoensbroek door burgemeester A. Kessen.
- 21 mei Besluit overplaatsing van Van der Burg's Borstelfabrieken N.V. — N.V. Burex Verkoopmaatschappij en N.V. Borstelfabriek v.h. Gebr. Jonker, gevestigd te Rotterdam en Maarsbergen, naar industrieterreinen steenkolenmijn Willem-Sophia te Spekholzerheide.
- 23 mei Officiële opening nieuw kindertehuis „Het Sterrehuis”, Heerlerbaan door gouverneur mr dr Ch. J. M. A. van Rooy.
- 23 mei Officiële opening verbouwd postkantoor aan Raadhuisstraat, Brunssum, door burgemeester J. W. Quint.
- 24 mei Bezoek Prins Bernhard aan Valkenburg en Heerlen i.v.m. reünie van oud-stafofficieren der in 1944 te Brussel gevormde „Staf Binnenlandse Strijdkrachten”.
- 24—26 mei 35-Jarig bestaan Fluit- en Tamboerkorps St. Paulus te Schaesberg.
- 24 mei — 1 juni Eerste Limburgse kunst- en antiekbeurs in kasteel Hoensbroek. Opening werd verricht door gouverneur mr dr Ch. J. M. A. van Rooy.
- 26 mei Te Ubachsberg honderdste bondsfeest Zuidlimburgse Schuttersbond.
- 26 mei Te Heerlen start „Dienst NKV '69”. (Verstrekken van inlichtingen en adviezen over problemen van velerlei aard).
- 27 mei Ruim ½ miljoen gulden ontvreemd uit de kluis van de nieuwe Amrobank te Heerlen.
- 27 mei De heer Ch. H. Geelen, chef alg. zaken en locosecretaris, m.i.v. 15 nov. benoemd tot secretaris van Voerendaal als opvolger van de heer J. Vliegen.
- 28 mei Heerlens Mannenkoor Kunst na Arbeid opgeheven.
- 28 mei Bezoek aan Afcnt-hoofdkwartier door generaal J. E. C. M. Massu, bevelhebber Franse strijdkrachten in West-Duitsland.
- 29 mei Oud-burgemeester mr H. J. Boyens van Eygelshoven overleden.
- 30 mei Ingebruikstelling parkeerplaats aan Spoorsingel te Heerlen door de Nederlandse Spoorwegen.
- 30 mei Ontvangst Nederlandse Keel-, Neus-, Oordeskundige Vereniging door het gemeentebestuur van Heerlen in het raadhuis.

- 30 mei Nieuwe aktiviteit van het industrieschap Oostelijke Mijnstreek: het in eigendom verwerven en exploiteren van industrieterreinen. Eerste aankoop industrieterrein Schinveld.
- 30—31 mei Congres Federatie van Oranjeverenigingen in Nederland in Stadschouwburg te Heerlen.
- 30 mei — 1 juni 50-Jarig bestaan drumband Gymnastiekvereniging Olympia, Meezenbroek-Heerlen. Festiviteiten: „KEV-Olympia”-festival en organisatie drumbandconcours Limburgse Bond van Tamboerkorpsen.
- 30 mei — 1 juni 50-Jarig bestaan harmonie „Tor Onderling Genoegen”, Welten-Benzenrade.
- 30 mei — 2 juni Viering 50-jarig bestaan parochie H. Antonius van Padua, Bleyerheide-Kerkrade.
- 31 mei De heer P. J. G. Sniijders 50 jaar huisarts te Nieuwenhagen.

REDAKTIE.